

Šikana na druhém stupni základní školy a její prevence

Bc. Ladislav Huťka

Diplomová práce
2013

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií
Ústav pedagogických věd
akademický rok: 2012/2013

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Ladislav Huťka**
Osobní číslo: **H110017**
Studijní program: **N7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**
Forma studia: **kombinovaná**

Téma práce: **Šikana na druhém stupni základní školy a její
prevence**

Zásady pro vypracování:

Zpracování rešerše a studium odborné literatury.
Vymezení pojmů a teoretických východisek v oblasti šikany a její prevence u dětí na druhém stupni základní školy.
Příprava metodiky výzkumné části.
Realizace smíšeného výzkumu metodou dotázníkového šetření a rozhovorů.
Zpracování a vyhodnocení získaných dat, včetně jejich interpretace.
Vyvození výsledků výzkumu, jejich shrnutí a doporučení pro praxi.

Rozsah diplomové práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

BENDL, Stanislav. Prevence a řešení šikany ve škole. Praha: ISV, 2003. ISBN 80-86642-08-9.

FIELDOVÁ, Evelyn. Jak se bránit šikaně. Praha: Euromedia Group, 2009. ISBN 80-249-1176-2.

KOLÁŘ, Michal. Nová cesta k léčbě šikany. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-871-5.

MARTÍNEK, Zdeněk. Agresivita a kriminalita dnešní mládeže. Praha: Grada Publishing a.s., 2009. ISBN 978-80-247-2310-5.

ŘÍČAN, Pavel. Agresivita mezi dětmi. Praha: Portál, 1995. ISBN 80-7178-049-9.

Vedoucí diplomové práce:

doc. PhDr. Mgr. Jaroslav Balvín, CSc.

Ústav pedagogických věd

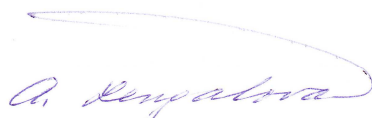
Datum zadání diplomové práce:

30. listopadu 2012

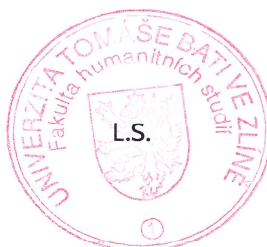
Termín odevzdání diplomové práce:

26. dubna 2013

Ve Zlíně dne 14. února 2013

doc. Ing. Anežka Lengálová, Ph.D.
děkanka

Mgr. Jakub Hladík, Ph.D.
ředitel ústavu

PROHLÁŠENÍ AUTORA DIPLOMOVÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním diplomové práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že diplomová práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k nahlédnutí;
- na moji diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – diplomovou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování diplomové práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky diplomové práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze diplomové práce jsou totožné;
- na diplomové práci jsem pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.

Ve Zlíně 15. 4. 2013

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevydělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) *Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlížení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.*

(3) *Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.*

2) *zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:*

(3) *Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacího zařízení (školní dílo).*

3) *zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:*

(1) *Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst.*

3). *Odpírá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.*

(2) *Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užít či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.*

(3) *Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jím dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihledne k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.*

ABSTRAKT

Tato diplomová práce se zabývá šikanou na druhém stupni základní školy a její prevencí. Teoretická část diplomové práce popisuje nebezpečí šikanování ve společnosti, zvláště pak ve školách a popisuje také účinnou pomoc proti šikanování. Další kapitola se věnuje základním poznatkům o šikaně, jejím formám, předpokladům a následkům. V závěru teoretické části jsou uvedeny preventivní programy realizované v České republice a projekt minimalizace šikany. Praktická část této diplomové práce je zaměřena na výzkum z oblasti šikany na druhém stupni vybraných základních škol a je zde porovnána tradiční šikana s kyberšikanou. Výzkum dále srovnává míru agrese mezi dívkami a chlapci ve vybraných základních školách a míru agrese na základní škole ve vesnici se základní školou městskou.

Klíčová slova: děti, škola, rodina, šikana, prevence.

ABSTRACT

This thesis deals with bullying in secondary school and its prevention. The theoretical part of this thesis describes the danger of bullying in society, mainly in schools and also describes effective help against bullying. Next chapter deals with knowledge of chicane, its forms, assumptions and consequences. At the end of theoretical part there are stated preventive programs realized in Czech republic and project of minimalizing chicane. In the practical part of this thesis there is stated the research about the chicane on the second grade of selected elementary school and compared chicane in its traditional form with cybernetic one. The research also compares the rate of aggression among girls and boys on selected elementary school and the rate of aggression on village elementary school and city elementary school.

Keywords: children, school, family, chicane, prevention.

*“Nikdy nevytvoříte společenství, po jakém jste vždycky toužili, dokud nepoznáte pravdu:
Co děláte druhým, děláte sobě; co neuděláte pro druhé, neuděláte pro sebe; utrpení
druhých je utrpením vaším; radost druhých je radostí vaší“.*

Neale Donald Walsh

Prohlašuji, že odevzdaná verze diplomové práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

Poděkování:

Děkuji panu Doc. Jaroslavu Balvínovi za odborné vedení a pomoc při psaní mé diplomové práce.

OBSAH

ÚVOD	9
TEORETICKÁ ČÁST	10
1 K TEORETICKÝM VÝCHODISKŮM	11
1.1 ŠIKANOVÁNÍ JAKO HROZBA SPOLEČNOSTI	13
1.2 ŠIKANA VE ŠKOLÁCH.....	15
1.3 ÚČINNÁ POMOC PROTI ŠIKANOVÁNÍ.....	17
2 ZÁKLADNÍ POZNATKY O ŠIKANOVÁNÍ	21
2.1 STADIA ŠIKANY A JEJÍ FORMY	21
2.2 PŘEDPOKLADY K ŠIKANOVÁNÍ.....	26
2.3 DŮSLEDKY ŠIKANY	29
3 PREVENCE ŠIKANY	33
3.1 PŘEDCHÁZENÍ ŠIKANOVÁNÍ.....	33
3.2 ŠKOLNÍ PROGRAM PROTI ŠIKANOVÁNÍ	34
3.3 ŠIKANA A ZÁKON.....	35
PRAKTICKÁ ČÁST	39
4 VÝZKUM	40
4.1 HLAVNÍ CÍL VÝZKUMU.....	40
4.2 OTÁZKY NA DÍLČÍ CÍLE VÝZKUMU	40
4.3 STANOVENÍ HYPOTÉZ	40
5 METODIKA VÝZKUMU	42
5.1 POJETÍ VÝZKUMU	42
5.2 TECHNIKA VÝZKUMU	42
5.3 VÝZKUMNÝ VZOREK	44
6 VYHODNOCENÍ A INTERPRETACE VÝSLEDKŮ	47
6.1 SOUHRN ODPOVĚDÍ	47
6.2 OVĚŘENÍ HYPOTÉZ VÝZKUMU	63
6.3 SHRNUTÍ VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ A DOPORUČENÍ PRO PRAXI	66
ZÁVĚR	72
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	74
SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK	77
SEZNAM GRAFŮ	78
SEZNAM TABULEK	79
SEZNAM PŘÍLOH	80

ÚVOD

Někteří lidé stráví ve školním prostředí méně, jiní podstatně více let. Každý z nás ale určitě na tato léta následně vzpomíná celý svůj život. Většinou nám v paměti zůstávají vzpomínky pozitivní a zábavné, ale nezdá se, že se mohou připomenout i zážitky, na které bychom raději navždy zapomněli.

Ať si to připouštíme či nikoliv, šikana, respektive její všemožné formy a intenzity jsou v současné době běžnou součástí života naší společnosti. Její přítomnost v médiích, v pracovním prostředí dospělých, každodenních mezilidských vztazích, v interpersonálních komunikacích a v rodině, šikaně umožnila vstup rovněž do prostředí základních, středních a dalších školských zařízení, zkrátka prostředí, kde převážnou většinu svého času tráví děti a mládež.

Šikanování je považováno za opravdu zásadní problém, který se nevyhýbá žádné škole. Je velmi těžko postižitelné, protože se velmi často děje učitelům za zády. V mnoha případech se šikana jen těžko prokazuje, protože šikanování je jejími aktéry velmi propracovaným „systémem“, který funguje velmi efektivně a bez šance na odhalení.

Teoretická část této diplomové práce popisuje nebezpečí šikanování ve společnosti, zvláště pak ve školách a zároveň popisuje také účinnou pomoc proti šikanování. Další kapitola se věnuje základním poznatkům o šikaně, jejím formám, předpokladům a následkům. V závěru teoretické části je charakterizován školní program proti šikanování a jsou zde uvedeny možnosti prevence proti šikanování z hlediska zákona.

V praktické části této diplomové práce je prezentován výzkum z oblasti šikany na druhém stupni vybraných základních škol. Ve výzkumu je porovnána míra tradiční šikany s kyberšikanou, míra agrese mezi dívkami a chlapci a míra agrese na základní škole ve vesnici se základní školou městskou. V závěru praktické části jsou shrnuty výsledky výzkumného šetření a doporučení pro praxi.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 K TEORETICKÝM VÝCHODISKŮM

V této části diplomové práce je nejdříve zmínka o použité základní literatuře vztahující se k šikaně na základních školách, a to jak české, tak zahraniční. První kapitola se dále věnuje základním pojmům z oblasti problematiky šikany. Jsou zde definovány samotné příčiny šikany, dále nám tato část charakterizuje nebezpečí šikanování ve společnosti, hlavně pak v oblasti školství a následně tato kapitola popisuje možnosti účinné pomoci proti šikanování.

O použité české literatuře

Tato diplomová práce se opírá o díla Michala Koláře a Pavla Říčana. Jako první se zmíníme o Michalu Kolářovi, který napsal knihu - *Nová cesta k léčbě šikany (2011)*. PhDr. **Michal Kolář** (1951) je český psychoterapeut a etoped. Dlouhodobě se zabývá problematikou šikany. Vytvořil původní speciální teorii, vnitřní diagnostiku a diferencovanou léčbu tohoto destruktivního fenoménu. Spolupracuje s MŠMT ČR na koncepci prevence školního šikanování. Je předsedou občanského sdružení Společenství proti šikaně.

Výše uvedená kniha dokáže podle autora zastavit epidemii šikanování na školách, ale i pomoci v každém jednotlivém případě týrání slabšího. Samozřejmě je třeba dodat, že určitá pomoc je limitována pokročilostí a závažností šikany, kterou řešíme. Nabídnutá cesta se liší od dosavadního přístupu k řešení konkrétních případů šikany ve světě a přináší pozitivní posun v boji proti tomuto destruktivnímu fenoménu v podobě účinnějších a méně rizikových metod. Základní osu knihy vytváří nové klíčové poznatky o šikaně, které jsou zároveň i indikačními kritérii pro využití správných metod. Druhou důležitou část tvoří nové metody vnitřní diagnostiky a alternativní léčby šikany. Autor v knize čerpá ze svých bohatých životních zkušeností. Během více než třiceti let odkryl, zkoumal a řešil stovky šikan na všech typech škol a v různých školních prostředích. Léčil dlouhodoběji, celkově tedy na úrovni školních příčin přibližně šest set skupin, které onemocněly chorobou zvanou šikana.

Druhým autorem, o kterého se tato diplomová práce opírá je prof. PhDr. **Pavel Říčan**, CSc. (18. dubna 1933). Je to český psycholog specializující se na oblasti psychologie osobnosti, vývojovou a klinickou psychologii. Od roku 1991 působí v Psychologickém ústavu

Akademie věd ČR. Dnes vyučuje na Evangelické teologické fakultě a Husitské teologické fakultě Univerzity Karlovy.

Jeho kniha - *Agresivita a šikana mezi dětmi : jak dát dětem ve škole pocit bezpečí (1995)*, zahrnuje výsledky našich i zahraničních výzkumů zaměřených na výskyt šikany a dalších agresivních projevů mezi dětmi i analýzu hlubších psychologických příčin, proč některé děti šikanují a jiné se stávají oběťmi šikany. Autor ukazuje, jak mohou dospělí nevědomky sami navozovat nebo dokonce podporovat situace, v nichž se dítě stává obětním beránkem svého okolí. Zároveň ovšem nabízí metody, jak může učitel šikanu rozpoznat, jak chránit oběti a jak jednat s agresory.

O použité zahraniční literatuře

Mezi důležité zahraniční a cizojazyčné autory, z kterých čerpá tato diplomová práce, patří doc. PhDr. **Zlatica Bakošová**, CSc. V současnosti působí na univerzitě Tomáše Bati ve Zlíně. Ve své pedagogické a vědecko-výzkumné činnosti se orientuje na sociální pedagogiku a pedagogickou komunikaci. Je autorkou několika vědeckých studií a odborných příspěvků. Aktivně se zúčastnila mnohých domácích i zahraničních konferencí. Cílem její knihy - *Sociální pedagogika ako životná pomoc (2008)*, je poukázat na pomáhající charakter sociální pedagogiky prostřednictvím obsahu. Ten zahrnuje teoretické přístupy, prezentovanou koncepci sociální pedagogiky jako životní pomoci podloženou výsledky výzkumných zjištění, sekundární analýzou výzkumů, příklady případových studií z praxe a zkušenostmi ze zahraničních studijních pobytů. Problémy dětí se šikanou s možnostmi prevence a intervence autorka podrobně popisuje v kapitole Sociální pedagogika a škola.

Další důležitou zahraniční autorkou je **Evelyn M. Fieldová**. Její kniha – *Jak se bránit šikaně (2009)*, nabízí originální a užitečný systém obrany proti šikaně, který má šest pilířů. Zvládnutí svých pocitů, rozpoznání proč jsme obětí nebo útočníkem, posílení sebevědomí, asertivní komunikaci, vytvoření vlastního zdroje moci a vybudování podpůrné sítě. Ke každému z těchto pilířů je vypracován bohatý arzenál metod, který mohou rodiče v roli sociálních trenérů využít ku prospěchu svých dětí. Autorka předkládá své metody obecně k řešení šikanování, nezohledňuje však stadia a pravé formy šikanování, ani zda jde o škádlení nebo šikanování. Kniha je určena pro rodiče, kteří poctivě hledají cestu, jak vychovat své dítě do současné doby, ale je inspirativní i pro pedagogy a další odborníky.

1.1 Šikanování jako hrozba společnosti

Šikana patří mezi nejzávažnější negativní jevy v současné škole, ačkoli se neprojevuje pouze ve školách a nezahrnuje jen věkovou kategorii školáků. Výzkumy ukazují, že se její obětí stává až 40% dětí školního věku a 44% dětí přiznalo, že se s ní setkaly. Tato alarmující čísla signalizují, že aktérem šikany se může snadno stát i vaše dítě. (Vágnerová a kol., 2009, s. 9)

Příčinou mnoha forem patologického chování včetně šikanování je agrese. Pro účely pojmového vymezení je podle Vykopalové (2002, s. 15) nejužívanější pojetí agrese jako „konkrétní násilná aktivita jedince vycházející z agresivity nebo hostility, na rozdíl od agresivity chápané spíše jako trvalý osobnostní rys s tendencí prosazovat vlastní osobnost a vlastní zájmy bez ohledu na okolí. Pojem agresivita, na rozdíl od agrese, je vymezována jako tendence k útočnému jednání vůči druhé osobě nebo okolí. Hostilita je chápána jako nepřátelský postoj, tendence k nepřátelskému chování vůči lidem a vůči společnosti“.

Agresivní sklony se u člověka utvářejí na základě jeho genetické výbavy už v prvních letech života v souvislosti s výchovou. Významnou roli při utváření agresivního chování hrají temperamentové vlastnosti, zejména impulzivita a vznětlivost. Pokud se k těmto faktorům přidá i nevhodné zacházení s dítětem v rodině, jeho zanedbávání, týrání, tolerance nebo podpora násilí, dochází k osvojování odlišných norem a hodnot a k vytváření touhy po dominantním postavení, bezohledném prosazování se a dosahování cílů bez ohledu na ostatní. (Vykopalová, 2002, s. 103)

Šikana je odborníky považována za děsivý fenomén, který může do života dětí zasáhnout již v předškolním věku. Pro přesné vyložení tohoto pojmu je vhodná definice, kterou uvádí Pavel Řičan (1995, s. 25) „Slovo šikana pochází z francouzského slova *chicane*, což znamená zlomyslné obtěžování, týrání, sužování, pronásledování, byrokratické lpění na literě předpisů, například vůči podřízeným nebo vůči občanům, od nichž šikanující úředníci zbytečně vyžadují nová a nová potvrzení a razítka, nechávají je pro nic za nic čekat atd“.

Podle Fieldové (2009, s. 24) šikana znamená psychické, citové, společenské nebo fyzické zneužívání. Kritickou otázkou je rozsah škody, která byla oběti šikany způsobena.

Stanislav Bendl (2003, s. 26) šikanu řadí k patologickým formám mezilidského soužití. Pod tím si lze představit agresivní násilí a tzv. psychotraumatizaci ve skupině. Dále uvádí,

že šikana patří k jedné z forem syndromu CAN (Child Abuse and Neglect). Takové chování řadíme k asociálním jevům. Agresor má jediný cíl, a tím je pocit převahy a moci nad druhými osobami.

Podle Vágnerové (2009, s. 11) můžeme šikanu definovat například jako úmyslné a opakované fyzické i psychické ubližování slabšímu jedinci (skupině) silnějším jedincem (skupinou). Naopak o šikanu se nejedná v případě „škádlení“. Při škádlení je mezi aktéry vyrovnaný poměr sil, není vítěze ani poraženého. Škádlení je legrací, zábavou pro obě zúčastněné strany. Šikanou se baví jen agresor, šikanovanému jedinci však způsobuje ponížení a bolest. Za šikanování tedy nemůžeme označit jednorázovou situaci například v podobě rvačky, nevhodného vtipu, pošťuchování, vyloučení z kolektivu pokud se nejedná o snahu žákovi ublížit nebo další jiný podobný konflikt. (Vágnerová a kol., 2009, s. 73)

Další nebezpečí šikany hrozí ze světa moderních technologií, je stále pestřejší a dokonalejší. Internet a další progresivní komunikační technologie přitahují zejména příslušníky mladé a nejmladší generace, kteří jsou ochotni u počítačů trávit celé dlouhé hodiny. Děti všech věkových kategorií si rády hrají a k tomu jim internet poskytuje nekonečné možnosti. Pro komunikační technologie platí, že mohou být jak smysluplně využívány, tak nebezpečně zneužívány. Konkrétním příkladem zneužití moderních technologií je kyberšikana. Patří mezi druh šikany, který využívá elektronických prostředků, jako jsou mobilní telefony, e-maily, pagery, internet, blogy a podobně. Je velkým problémem v řadě zemí, z nichž mnohé přijaly nové zákony a různá bezpečnostní opatření, například v USA je kyberšikana od roku 2006 federálním zločinem. (Vágnerová a kol., 2009, s. 91)

Velikost internetového světa dává kyberšikaně nečekané možnosti. Jediný obrázek, jejž někdo uložil na facebook, se může velmi rychle rozšířit mezi miliony uživatelů. Kyberšikana může probíhat kdykoli během celého dne, a proniknout tak do míst, která byla dříve vnímána jako bezpečná. Toto může velkým dílem přispívat k psychickému poranění na straně obětí, které mají pocit, že se nemohou nikde schovat, nemají komu věřit a nejsou nikde v bezpečí. V rámci prevence je potřeba, aby se o kyberšikaně mluvilo nejen doma, ale i ve škole a také v zájmových kroužcích a sdruženích, kam děti docházejí. Kyberšikana stejně jako šikana není v ČR trestným činem. Takové chování ale může naplňovat skutkovou podstatu některých trestných činů jako je např. vydírání, vyhrožování, nebezpečné pronásledování nebo útisk. (Rogers, 2011, s. 32)

Stupnice šikany podle Fieldové (2009, s. 25), která ilustruje progresivní vývoj šikany od neškodného škádlení po napadání a kriminální trestnou činnost:

Společenské škádlení → Zraňující popichování → Nenápadná nepřátelská řeč těla → Agresivní fyzické chování (strkání, bouchání, kopání) → Zlomyslné pomluvy (na webu, na chatech) → Sexuální, genderové, rasové nebo náboženské pronásledování → Sociální vylučování (osobně, elektronicky) → Mobbing (útoky skupiny na jednotlivce) → Hazing (ponižující rituály nováčků, mazáctví) → Vydírání/uplácení → Telefonické, elektronické napadání → Poškozování majetku → Fyzické násilí → Použití zbraní → Ublížení na zdraví → Vražda.

Šikanování je všudypřítomné a může nás doprovázet celý náš život. Začíná v rodině mezi sourozenci, pokračuje ve školce a v dalších školách, v zájmových skupinách, na vojně, v zaměstnání, v partnerských vztazích, v nemocnicích, například na psychiatriích, mezi nájemníky domu a končí třeba týráním seniorů v rodině nebo v domově pro seniory. Šikanování je nebezpečně rozbujelou sociální nemocí v naší společnosti, jejímž důsledkem je poškozování zdraví jednotlivce, skupin, včetně rodiny a společnosti vůbec. Je potřeba připomenout si například obrovský výskyt domácího násilí, kdy jeden z partnerů systematicky týrá toho druhého, nebo současný podnikatelský rejstřík komunikace, který zahrnuje zastrašování, mučení, ale i vraždy na objednávku. (Kolář, 2011, s. 17)

1.2 Šikana ve školách

Stále častěji se učitelé ve školách, ale i žáci setkávají s projevy ubližování, nelítostnými a tvrdými projevy chování. Jak se uvádí v mnohých studiích a monografiích, mezi aktéry šikanování bývají i žáci se slušným, kultivovaným chováním, ale i dobrodružné typy. (Bakošová, 2008, s. 148)

Podle názoru Bohumila Stejskala, experta na komplikované případy šikany na školách, přibývá šikany u malých dětí. Růst agresivity je zřejmý již v mateřských školách, kde děti bijí své spolužáky, zmocní se násilím hračky a odmítají ji půjčit jiným dětem. Bujení šikany zřejmě souvisí s úpadkem školní kázně a autority učitelů. Učitel je rád, když uhájí sám sebe a nedokáže zaručit bezpečí pro všechny děti. Někteří rodiče ví o ubližování jeho vlastního dítěte druhým dětem, ale vidí v tom důkaz, že se dítě dovede prosadit, což mnozí rodiče považují za výhodu v moderním světě. Filosofové však varují před všeobecným

zeslabením smyslu pro dobro a zlo, pro řád a solidaritu mezi lidmi, blízkými i vzdálenými, v rodinách, na pracovištích apod. Cení se úspěch, bohatství a ostré lokty. (Říčan, Janošová, 2010, s. 16)

Jaká je míra šikany mezi školními dětmi, kolik procent dětí patří mezi postižené a kolik procent mezi agresory?

Podle Říčana (1995, s. 13) je odpověď těžká hlavně proto, že šikana je od případu k případu různě závažná. Není to něco jako spála, kterou dítě buď má, nebo nemá. Existuje plynulý přechod mezi nevinným škádlením a surovým posměchem, mezi trochu hrubší legrací a vážnou brutalitou, která mrzačí tělo i duši. Jak vážnou šikanu už máme zahrnout do statistiky? Když se například dvě nebo tři děti jednou nebo dvakrát za měsíc posmívají spolužákovi pro jeho obezitu nebo pro to, že koktá, ale když při tom nepadne vulgární nadávka a jde spíš o neomalené chování než o promyšlené týrání, oběť si z toho mnoho nedělá.

Šikany mezi dětmi a mládeží mají svoji specifikaci a svéráz. Kořeny problému a mechanismus jsou však podobné jako mezi dospělými. Rozdíly jsou patrné pouze na vnější úrovni. Jde o jinou mozaiku agrese, nižší intenzitu brutality, oslabenou účinnost manipulace, jde o menší výskyt „dokonalých šikan“. (Kolář, 2011, s. 72)

Mnohdy je těžké určit hranici mezi nevinným škádlením a šikanováním, vnitřní rozdíl je však opravdu značný. Pocit, že jsem šikanován, může být do značné míry subjektivní. Co je pro někoho legráckou nebo klukovinou, může jinému způsobovat psychické problémy. Ten, komu je skutečně ublíženo, však bezpečně rozdíl mezi škádlením a šikanou pozná. Při škádlení je mezi aktéry vyrovnaný poměr sil, není vítěz ani poražený. Škádlení je legrací, zábavou pro oba účastníky. Naproti tomu šikanou se baví jen agresor, šikanovanému jedinci však způsobuje ponížení a bolest. (Vágnerová a kol., 2009, s. 73)

Další nesnází je to, že šikana, byť může být i velmi závažná, většinou zůstává před dospělými dlouho utajena nebo se na ni vůbec nepříjde. A častokrát i učitelé, kteří tuší, že se v jejich třídě někomu ubližuje, raději o věci nemluví, pomyslí si, že to patří k životu a že si to děti musejí vyřídit mezi sebou. Navíc většina učitelů vidí v šikaně své selhání, nepřizná ji rodičům a nesvěří se s ní ani kolegům, řediteli nebo psychologovi. Učitel musí být ve střehu a všimnout si všech náznaků toho, že určité dítě je šikanováno. Psycholog nebo

jiný odborník může a má být konzultantem, zodpovědnost by však měla zůstat na učiteli. (Říčan, 1995, s. 13)

Dítě může být šikanováno i za přítomnosti učitele a to nenápadnou a mírnou formou. Pokud je učitel pozorný, může mnohé zaregistrovat. Jde o přímé a nepřímé známky šikany.

Přímé známky šikany, podle Říčana (1995, s. 49):

- posměch – zesměšňující přezdívky, drsné žerty, urážky, ponižování (mají za cíl adresáta zraňovat)
- kritika dítěte – nepřátelský, arogantní, odmítavý přístup k dítěti
- příkazy od spolužáků – oběť se podřizuje a příkazy vykonává
- strkání, rány, bití – oběť je většinou neoplácí
- rvačky – založené na modelu silnější proti slabšímu

Nepřímé známky šikany:

- dítě je opuštěné, vyloučené z kolektivu, nemívá kamarády
- přítomnost učitele je dítětem vyhledávána
- před ostatními spolužáky se šikanované dítě bojí vyjadřovat, je ustrašené
- dítě budí dojem smutku, neštěstí, obavy, stísněnosti a deprese
- náhlé zhoršení školního prospěchu
- věci dítěte (např. školní pomůcky, oblečení, obuv) jsou špinavé, zničené a dítě mívá na těle často modřiny a podlitiny (Říčan, 1995, s. 49)

Pokud učitel pojme na základě uvedených známek podezření a zvýší pozornost, může agresory přistihnout při činu. Pak může také vyvodit důsledky. Jindy se o šikaně dozvídá od postiženého dítěte nebo od jiných dětí ze třídy, případně od dalších svědků. V tom případě je úkolem učitele celou záležitost pečlivě vyšetřit za pomoci výchovného poradce nebo psychologa. (Říčan, 1995, s. 50)

1.3 Účinná pomoc proti šikanování

Po exkurzi do skrytého světa šikanování je namístě položit zásadní otázku: Je vůbec možné

školní šikanu zastavit? A pokud ano, tak jak? A je vůbec možné pomoci každému dítěti, které šikana trápí?

Podle Koláře (2011, s. 26) se dá situace přes jeho skepticismus zásadně zlepšit. Vede ho k tomu především Hradecký školní program proti šikanování, jehož výsledky patří mezi nejlepší na světě. Podrobně se o něm dozvíme ve třetí kapitole – Školní program proti šikanování. Jedná se o vlastní program, který může situaci ve školách zásadně zlepšit a snížit šikanu v krátké době asi o polovinu. Po delší době i o více.

Při odborném využití metod lze pomoci každému dítěti, které šikana trápí, nejlépe v rámci celoškolního programu proti šikanování. Samozřejmě záleží na tom, s jak závažnou šikanou se pracuje. V případě pokročilých šikan je situace značně ztížena, lze však minimálně zastavit skupinovou destrukci a zamezit dalším škodám. Je hodně důležité zachytit šikanu v počátečním stadiu, kdy lze nemocnou skupinu většinou vyléčit bez následků pro oběti a další účastníky šikany. Hranice našich možností se dají shrnout takto: Ve škole, kde funguje dlouhodobě Hradecký program, se snižuje počet případům šikany minimálně o polovinu. To je zásadní posun v celé situaci. Další změna k lepšímu spočívá v tom, že se daří šikanu většinou odhalovat v počátečních stadiích. A v případě, že je objevena skrytá pokročilá šikana, je možné ji účinně a tvrdě zastavit. Nehrozí tady sekundární viktimizace oběti a jejich rodičů. (Kolář, 2011, s. 26)

Prevence šikany a řešení případů v rámci školy dle Říčana a Janošové. (2010, s. 17)

- Rozvíjet průřezové téma osobnostní a sociální výchovy – etická výchova, základem je osobní příklad učitele, praktická zkušenost dětí od učitelů.
- Věnovat individuální pozornost dětem s různými sociálními, osobními a zdravotními problémy.
- Zlepšovat vzájemné vztahy důvěry mezi školou a rodiči.
- Zaujmout realistický a otevřený postoj k šikaně.
- Uspořádat pohyb žáků ve školní budově a pedagogický dozor tak, aby bylo co nejméně příležitostí k šikaně.
- Seznámit se s Metodickým pokynem MŠMT (2009) – je celý věnován šikaně.

- Školní řád musí obsahovat ustanovení podporující prevenci šikany, její postih i nápravu.
- Základní literaturu o šikaně zpřístupnit všem pedagogům – studium do hloubky.
- Absolvování kurzu prevence a řešení šikany alespoň jedním pedagogem působícím na škole.
- Řešení a sledování i méně závažných projevů šikany a jiného neukázněného chování.
- Zajistit řádné vyšetření šikany při jejím zjištění, uplatnění sankcí a výchovných postupů.

Prevence šikany ze strany rodičů dle Říčana a Janošové. (2010, s. 19)

- Hodnotová orientace – hodnotový žebříček je základem výchovy dětí.
- Porozumění vlastním dětem a udržení si jejich důvěry.
- Pozorně sledovat možné příznaky šikany v chování dítěte.
- Vychovávat děti odolné vůči šikaně.
- Spolupracovat se školou, podporovat autoritu učitele, udržet si jejich důvěru.
- Pěstovat vzájemnost mezi rodiči – zajímat se o rodiče spolužáků svých dětí, budování vzájemných vztahů a spolupráce mezi rodiči.
- Pokud je naše dítě šikanováno, poskytnout mu ochranu a pomoc – okamžitý zásah k ochraně dítěte, spolupráce se školou, spolupráce s odborníkem.

Policie ČR upozorňuje na důležité informace při nástupu dětí do školy.

(Informační portál Policie ČR, 2010 [online])

- Při nástupu do školy informujte své dítě o možném nebezpečí a jednotlivých projevech šikany, např. formou pohádky či příběhu.

- Zdůrazněte, že se nemusí bát o šikanování otevřeně mluvit.
- Věnujte se svému dítěti, naslouchejte mu, všimněte si detailů vyprávění o dění ve škole i mimo ni.
- Seznamte své dítě s širším okruhem osob, na které se může v případě potřeby obrátit.
- Zdůrazněte, že nikdo nemá právo ubližovat druhým. Vhodné je použít nějaké ukázky z pohádky, např. nad nikoho se nepovyšuj a před nikým se neponižuj.
- Upozorněte dítě na kriminální pozadí těchto skutků mezi dospělými a možnost stíhání případných aktérů.
- Informujte dítě o tom, že vhodnou obranou proti šikaně je dobrá parta a kamarádi, kteří se nebojí pomoci jeden druhému a projevy šikany oznámit.
- Při pravidelných návštěvách rodičovských schůzek se informujte nejen na prospěch Vašeho dítěte, ale i na zařazení dítěte v kolektivu, popř. na jeho chování o vyučování i mimo něj.
- Promluvte o svých obavách s učitelem, ptejte se učitele na jeho názor na šikanu a nebojte se s ním spolupracovat. Je to Váš spojenec.
- Ptejte se učitelů, zda se problémem šikany zabývají, jak šikanu zjišťují, jak následně postupují a zda sledují projevy chování i mimo vyučování. (Informační portál Policie ČR, 2010 [online])

Odstranit šikanu není snadné. Ale pracuje-li se na všech frontách, je větší naděje na úspěch. Nestěžujme si na agresivitu dětí, televizi či noviny, ale ptejme se, co děláme pro nápravu. Jak je vidět, nejde o nic jiného než o běžné a obyčejné výchovné principy, které by měly obecně platit. Nesmíme na ně však zapomínat! (Psychologie dnes, 2004 [online])

2 ZÁKLADNÍ POZNATKY O ŠIKANOVÁNÍ

Tato kapitola se zaměřuje na vývojové stupně šikany, její základní formy a charakteristiky účastníků šikany. Dále se tato část zabývá předpoklady k šikanování a důsledky, které z ní plynou.

2.1 Stadia šikany a její formy

Základní vývoj šikany má podle Koláře (2011, s. 45) pět stadií onemocnění. Je nutné je rozlišovat vzhledem k léčbě celé skupiny zasažené „virem“ šikanování.

První stadium: Zrod ostrakismu

Šikana se může objevit téměř v každé skupině, podmínky jejího vzniku nejsou totiž nijak neobvyklé. V každé školní skupině se najdou jedinci, kteří jsou méně oblíbení a vlivní. V odborné literatuře se takový jedinec nazývá například obětní beránek, černá ovce, outsider atd. Právě tito žáci zakoušejí prvky šikany, tzv. ostrakismus. Jde o mírné, převážně psychické formy násilí, kdy se okrajový člen necítí dobře. Ostatní ho více či méně odmítají, nebaví se s ním, pomlouvají ho, spřádají proti němu intriky a dělají na jeho účet drobné legrácky. Tato situace je zárodkem pro šikanování a obsahuje riziko dalšího negativního vývoje. (Slovník Wikipedie, 2009 [online])

Druhé stadium: Přitvrzování manipulace a výskyt fyzické agrese

Existuje více důvodů pro postoupení do druhého stádia. Jedna z možností je odreagování žáků prostřednictvím nejslabšího jedince, který funguje jako ventil. Druhá možnost může nastat na školních zájezdech, kdy nejslabší slouží jako oživení programu. Třetí možnost nastane, když se ve třídě sejde více agresivních jedinců, kteří prostřednictvím násilí uspokojují své potřeby. Při bití a týrání zažívají jedinci pocit moci, který prolomí poslední zábrany. Ovšem ani v tomto stupni nemusí šikana vypuknout. V případě, že ve třídě existuje soudržnost, kamarádské vztahy a převažují pozitivní mravní hodnoty, kdy žáci mají zásadně negativní postoje k násilí a ubližování slabším, pokusy o šikanování neuspějí. Jestliže je ale imunita skupiny vůči šikaně nějakým způsobem oslabena, jsou pokusy o šikanování trpěny a je téměř jisté, že násilí v nějaké podobě zakoření a může dál růst. (Kolář, 2011, s. 47)

Třetí stadium: Klíčový moment – vytvoření jádra agresorů

V tomto stupni se vytvoří skupinka agresorů, tzv. *úderné jádro*, které nyní již spolupracuje

systematicky. Skupina je nyní rozdělena na řadu podskupin bojujících o vliv. Jestliže se do této doby nezformuje silná pozitivní podskupina, která bude alespoň rovnocenným partnerem podskupině tyranů, tažení tyranů za mocí může nerušeně pokračovat. Z praxe bohužel vyplývá, že silné podskupiny charakterově slušných žáků se nevyskytují příliš často. (Minimalizace šikany, 2008 [online])

Čtvrté stádium: Většina přijímá normy agresorů

V případě, že ve skupině není silná pozitivní podskupina, jsou normy agresorů přijaty většinou a stanou se nepsaným zákonem. V této době získává neformální tlak ke konformitě novou dynamiku a málokdo se mu dokáže postavit. Následkem toho dochází ve skupině k šokující proměně. Je to něco podobného, jako když virus přemůže buňku a plně ji ovládne. Buňka zůstává navenek zachována, ale místo aby fungováním organismus podporovala, tak ho zevnitř rozkládá. U členů "virem" přemožené skupiny dochází k vytvoření jakési alternativní identity, která je zcela poplatná vůdcům. I mírní a ukáznění žáci se začnou chovat krutě, aktivně se účastní týrání spolužáka a prožívají při tom uspokojení. (Kolář, 2011, s. 51)

Páté stádium: Totalita neboli dokonalá šikana

Násilí jako normu přijímají všichni členové třídy. Šikanování se stává skupinovým programem. Obrazně řečeno nastává éra „vykořisťování“. Žáci jsou rozděleni na dvě sorty lidí, kteří jsou pro přehlednost označeni jako "otrokáři" a "otroci". Jedni mají všechna práva, ti druzí nemají práva žádná. Největším důkazem moci nad těmito otroky je, že jim otrokáři mohou způsobovat bolest, znásilňovat je všemi způsoby a oni nejsou schopni se bránit. V malé skupině zcela vítězí zlo. Původně neutrální členové skupiny se zájmem přihlížejí situaci, případně se sami zapojují do týrání nebo už sami šikanují. Brutální násilí se začíná považovat za normální, dokonce za výbornou legraci. Šikanování neúnosnost utrpení řeší únikem do nemoci, neomluvenou absencí, odchodem ze školy, pokusem o sebevraždu, případně se zhroutí. Prorůstání parastruktury násilí do oficiální školní struktury je poslední metou k absolutnímu vítězství šikany. Tento dokonalý stupeň šikanování se vyskytuje spíše ve věznicích, vojenském prostředí a výchovných ústavech pro mládež. V mírnější podobě se však vyskytuje i ve školách a to za předpokladu, že šikanující je hvězdou třídy, předsedou, žák s výborným prospěchem, který má plnou podporu pedagogů a šikanování „slabých“ žáků je tak přehlíženo. (Minimalizace šikany, 2008 [online])

Základní formy šikany

Základní formy šikany jsou pro nás důležité, protože díky nim dostaneme celkový vnější obraz šikany a ten podle Koláře (2011, s. 78) souvisí bezprostředně s léčbou. Je dobré o jednotlivých typech základních šikan vědět co nejvíce, minimálně však musíme znát alespoň největší obtíže pro jejich odhalování a nápravu.

Základní formy šikany podle Koláře (2011, s. 78)

- Šikana podle typu agrese – prostředku týrání – fyzická, psychická a smíšená šikana, kyberšikana jako specifická forma psychické šikany
- Šikana podle věku a typu školy – šikana mezi předškoláky, žáky prvního a druhého stupně, uční, gymnazisty, šikana mezi vysokoškoláky
- Šikana z genderového hlediska – chlapecká a dívčí šikana, homofobní šikana, šikana chlapců vůči děvčatům, šikana dívek vůči chlapcům
- Šikana odehrávající se ve školách s různým způsobem řízení – na jedné straně škola s demokratickým vedením a na druhé straně škola, případně výchovný ústav, kde je tvrdý hierarchicko-autoritativní systém
- Šikana podle speciálních vzdělávacích potřeb aktérů – šikana neslyšících, nevidomých, tělesně postižených, mentálně retardovaných žáků atd.

Cílem další části této kapitoly je popsat charakteristiky tzv. aktérů šikany – agresora a oběti. Pro pedagogy a rodiče je pro pochopení šikanování důležité dozvědět se, čeho a za jakých okolností je člověk schopen a čemu by se měl vyvarovat, aby dokázal potlačit agresivní jednání. Pokusíme se odpovědět na následující otázky: Co je impulsem pro dítě, aby šikanovalo a týralo druhé? Kromě toho se zaměříme na oběti šikany, které v tichosti snášejí agresorovo jednání. Proč se nikomu nesvěří?

Charakteristika agresora:

Agresor se snaží manipulovat s ostatními žáky a získat si nad nimi vliv. Téměř vždy se u něj neobjevuje empatie, myslí jen na sebe, sebe má rád. Šikanuje i sourozence, popř. i své rodiče, zhoršuje se jeho prospěch ve škole, odmítá veškerou zodpovědnost za své chování a většinou svaluje vinu na druhé. Občas se dokonce chváří, jak někoho šikanuje. (Fieldová, 2009, s. 39)

Na povrchu se může jevit jako milé dítě, má peníze, nebo různé předměty, o nichž neříká, kde je získal a jejich původ nemůže ani dokázat, odpovídá vyhýbavě a neupřímně. Odmítá spolupracovat s rodiči a učiteli. Velmi často používá různé úšklebky a chladný, nepřátelský pohled. Jeho řeč je ponižující, urážlivá, nesoucitná. Manipuluje oběťmi a ostatními členy skupiny. Při jeho přistižení, jako iniciátora šikany, necítí smutek nad ubližováním druhých. (Fieldová, 2009, s. 40)

Pouhá menšina agresorů přijde na svět již s psychopatickými sklony, ale drtivá většina se agresivnímu chování postupně učí, ať už doma, ve škole nebo jinde. Budoucí agresori vyrůstají např. v nešťastných rodinách, v kterých se úcta a láska sotva najde. Možná sami zakusili násilí, potom jim připadá naprosto běžné, když ho praktikují na ostatních. Někteří agresori jsou rozmazlenci bez pravidel. Neumí respektovat nadané, odlišné nebo postižené žáky. (Kolář, 1997, s. 72)

Typologie agresorů:**1. typ „hrubián“**

Chová se energicky, impulzivně a primitivně. Provází ho kázeňské problémy. Velmi často nerespektuje autoritu a někdy se zapojuje do „pochybných part“, které páchají trestné činy. Jejich oběti jsou často škrceny, páleny a bity. Útočník si užívá jejich utrpení. Tento typ většinou zažívá doma stejné chování, při kterém bývá necitelně tvrdě trestán (Kolář, 1997, s. 55).

Fieldová (2009, s. 41) označuje tento typ za „mořského krokodýla“, který nelítostně, tvrdě útočí a nemá žádného slitování. U tohoto typu oběti v některých případech pomůže, když ze sebe dělá mrtvého brouka a na agresora nijak nereaguje.

2. typ „šlechtěný slušňáček“

Bývá zdánlivě slušný, kultivovaný, úzkostlivý, ale i sociálně zdatný. Téměř vždy je ochotný pomoci dospělým lidem a učitelům. Když učitel odejde ze školy začíná šikanu, ale většinou nebývá jediný útočník. Někdy jen vyšle signály svým pomocníkům, kteří plní jeho příkazy. Při vyšetřování šikany, svede vinu na své pomocníky. U druhého typu se občas vyskytují sexuální touhy se sadistickými sklony. Často svou oběť mučí tajně. Druhý typ pochází z rodiny, kde panuje velice přísná výchova a dítě je důsledkem často napjaté. (Kolář, 1997, s. 55)

3. typ „vtipálek“

Je velice zábavný, většinou dokáže bavit celé své okolí. Oplývá vysokou sebedůvěrou, je dobrodružný a optimisticky naladěný. Nepřipouští si žádné starosti, ani zodpovědnost. Své životní překážky raději obchází, než by se jimi měl zabývat. Vyhledává pozornost pomocí škodolibosti, kterou páchá na svých obětech. Šikanuje pro legraci ostatních i sebe a zároveň je rád středem pozornosti. Pokud je přistižen při šikanování, hájí se, že to byla jenom legrace. Třetí typ vyrůstá ve volnomyšlenkářských rodinách, kde jsou výchovné hranice nejasné. (Kolář, 1997, s. 56)

4. typ „spouštěč ekonomické šikany“

Mívá nadbytek všeho, co si jen může přát, jelikož jeho rodiče disponují dostatkem finančních prostředků. Nicméně od svých rodičů postrádá cit a porozumění. Dítě nezná touhu, protože vždy na co si pomyslí, to mu rodiče v mžiku opatří, ale pak není schopen si čehokoliv vážít, ať už se jedná o materiální věci, nebo sociální vztahy. Ve třídě propaguje hierarchii podle materiální vybavenosti a tím spouští ekonomickou šikanu. Rodina jej maximálně podporuje a touží po tom, aby byl „jednička“ ve všem. (Martínek, 2009, s.138)

Dnešní doba se zaměřuje na preferování úspěšných jedinců, kteří jsou schopni prosadit se i za cenu násilí. Takové chování si děti často velmi snadno osvojí a důsledkem je pak ekonomická šikana. (Špaček, 2006, s. 4)

Charakteristika oběti:

Obětí šikanování se může stát kdokoliv. Obyčejně se jedná o dítě, které je nějakým způsobem odlišné. Například dítě s handicapem, obézní, fyzicky neobratné, tělesně slabé, rasově odlišné, plaché, citlivé. Šikanované však může být i jakékoliv jiné dítě. (Bakošová, 2008, s. 149)

Oběť je nejčastěji:

- nesmělá, utlačovaná
 - neklade žádný odpor
 - klopí obličej směrem dolů, nebo jej odvrací
 - je napjatá
 - její oči bývají přimhouřené, nebo červené a uslzené
 - dává najevo strach, stres, bezmoc svým hlasem, řečí těla, výrazem i svými slovy
- (Bourcet, 2006, s. 22)

Oběť bývá osamocená, o přestávkách se s ní nikdo nebaví. Obává se z veřejných projevů při výuce, při týmových sportech se vybírá do týmu jako poslední. Často ji chybí školní pomůcky, horší se jí školní prospěch. Narůstají jí omluvené, někdy i neomluvené absence. Méně se soustředí, při výuce bývá „duchem nepřítomná“. O přestávkách se snaží být v blízkosti učitelů. Do třídy se snaží vklouznout nenápadně až jako poslední. Vyhýbá se veřejným místům jako jsou šatny, toalety, na které pak chodí ve vyučovacích hodinách. Dále pak má obavy z výuky tělesné výchovy. Mívá různá poranění jako jsou modřiny, odřeniny nebo jiné rány a chybějí jí svačiny. Mezi přímé znaky patří izolace a odmítání žáka. Ostatní žáci dotyčnému nadávají, ponižují ho, posmívají se mu a dělají si legraci na jeho účet. Bývají jim předhazovány různé výtky s nepřátelským tónem. Ve třídě pak probíhají pravidelně rvačky. (Říčan, 1995, s. 37)

2.2 Předpoklady k šikanování

Odborníci nezřídka zastávají názor, že agresori, kteří krutě šikanují (mučí) své bližní, jsou agresivní psychopati. Oběti jsou rovněž považovány za psychopaty, nikoli však agresivní, ale astenické. Zkrátka zlo se odívá do hávu psychopatologie. Z praxe šikanování mezi

děťmi a mládeží však vyplývá, že se tito mladí lidé od ostatních zásadně neliší, alespoň na úrovni odborných diagnóz. V drtivé většině se nejedná o žádné nemocné sadistické psychopaty, tito lidé jsou však značně egoističtí a egocentričtí. Nejde o problém psychopatologie, ale o problém duchovního rozměru člověka a jeho morálky. (Kolář, 2011, s. 119)

Příčiny nárůstu agrese (tedy i šikany) je možné vidět v rychle se měnících životních podmínkách, v absenci požadavku na neagresivní chování i v obecné krizi autority. V takovém prostředí pak skupinová dynamika může vést k agresi projevované například šikanou. Nejsilnějším faktorem, který ovlivňuje vznik šikany, jsou osobnostní charakteristiky členů skupiny. Podstatná je také osobnost autority, pod kterou skupina spadá, např. nadřízený, učitel, rodič. Nevhodné chování autority může být dokonce impulzem ke vzniku šikany nebo jejím podpůrným faktorem. Pouze ve strukturách, v nichž je šikana tradicí (armáda, vězení, ale i školská zařízení, v nichž není šikana dlouhodobě řešena), ustupuje profil osobnosti do pozadí. Šikana se objevuje převážně tam, kde je kolektiv uzavřeným celkem, z něhož nelze kdykoliv beztrestně vystoupit (škola, vojna, vězení). (Slovník Wikipedie, 2009 [online])

Agresivní sklony se u člověka vytvářejí na základě instinktivní výbavy v prvních letech života. Řada vlivných psychologů tvrdí, že agrese je stejně jako většina lidského chování, třeba jako tanec, vaření nebo hra na kytaru – naučená, to znamená, že si ji osvojíme na základě zkušenosti. Podle nich je člověk agresivní pro to, že se naučil, že se to vyplácí. Z dítěte se stává vysoce agresivní člověk postupně, a to tak, že si pamatuje takové způsoby svého jednání, které vedou k úspěchu. Například když uhodí bratříčka, který mu nechce dát bonbon, a skutečně se tak bonbonu zmocní a užije si ho, to je důležité, to je ten hlavní úspěch. Dítě si uloží tento způsob jednání do paměti pro další použití. Z těchto úspěšných jednání si vytváří jakousi zásobárnu malých scénářů pro různé situace. Když nastane situace, kterou zná, nebo situace podobná nějaké známé situaci, vybírá si ze své zásobárny scénářů a rozhoduje se, který má použít. Pokud dítěti umožníme, aby mělo se svým agresivním jednáním úspěch, vytvoří si mnoho agresivních scénářů. Dítě si další agresivní scénáře vytváří podle toho, co vidí kolem sebe, v rodině, ve školce, v televizi. Ze scénářů si dítě postupně odvozuje zásady podle kterých se řídí v nových situacích a tak dospívá k názorům, postojům a hodnotám, které nakonec řídí jeho jednání. Celý proces vytváření

scénářů, zásad, postojů a hodnot je ovlivňován tím, jak jednají lidé, v nichž mají děti své vzory, s nimiž se identifikují a ztotožňují a to jsou zejména rodiče. (Říčan, 1995, s. 23)

Podle Lovasové (2006, s. 11) popsal Říčan čtyři **hlavní motivy agresivního chování**.

1. Tlak kolektivu - jedinec je nucen, aby se choval tak, jak společnost očekává; např. chlapec má být mužně tvrdý, nikoli změkčilý, nemá se bát ránu dostat a v případě potřeby ji i dát. Je-li jedinec pod konstantním tlakem „být takovým, jakým mám být“ a je-li ke své budoucí sociální roli veden a systematicky připravován (dříve výcvik šlechtických chlapců se zbraní, dnes armádní výcvik, tělesná výchova), vnímá, že jedinci v tomto procesu slabí či dokonce neúspěšní jsou obvykle terčem pohrdání a posměchu.

2. Touha po moci – přání ovládat druhého ať už za účelem prospěchu (nabytí hmotné věci, peněz apod.), či uspokojení vlastního ega (někdo je nám vydán na milost a nemilost). Touha po moci je spíše „přizivujícím motivem“ k výše uvedenému. Přání ovládat druhého člověka je silné i ze zcela racionálních (ne však správných) důvodů. Ovládáme-li nějakého jedince či ještě lépe skupinu jedinců, pomůže nám to splnit vlastní přání a dosáhnout uspokojení.

3. Motiv krutosti – psychoanalýza předpokládá, že vidět někoho trpět působí jedinci potěšení, aniž by se jednalo o jedince se sklony k sadismu. Tento motiv je často považován za spíše druhořadý. Samozřejmě by nebylo správné považovat děti za nevyléčitelně choré devianty, ovšem dle psychoanalytiků dřímá určitý sklon k sadismu v každém jedinci a někdy stačí překvapivě málo k jeho probuzení. Při šikanování je tento prvek osobnosti uspokojen – „vychutnám si utrpení druhého“. Samozřejmě se v kolektivu může vyskytnout psychicky nemocný jedinec a násilí na slabších dětech má pak skutečně patologické příčiny, ale tyto případy jsou ojedinělé.

4. Zvědavost, experiment – týrání funguje do určité míry jako pokus. Agresivní jedinec je zvědavý a zkouší, jak bude druhý jedinec reagovat na ponížení a bolest, jak se projeví jeho strach. Řečeno opět slovy psychoanalytika, agresor cítí, že týrání a ponižování obětí takzvaně duševně obnažuje, a to v něm vzbuzuje zvědavost podívat se až na její dno.

Aby se však šikana mohla plně rozvinout, je potřeba, aby byly splněny následující tři podmínky:

- přítomnost potenciálního šikanujícího agresora;
- přítomnost potenciální oběti šikanování;

- přítomnost takového klimatu skupiny, které šikanování připustí nebo mu nezabrání.
(Lovasová, 2006, s.12)

Výchovné přístupy rodičů

Podle Gajdošové a Herényiové (2006, s. 214) se výchova a výchovné přístupy rodičů řadí mezi nejvýznamnější zdroje dětské agresivity a násilí páchaného ve školním prostředí. Zkušenosti ve škole potvrzují, že agresivní chování dětí výrazně podmiňuje zejména příliš benevolentní či rozmazlující výchova, která dovoluje dítěti téměř cokoli a všechno se mu odpustí. Ani výchova, při níž si rodiče svého dítěte příliš nevšímají, není správná. Dalším zdrojem agresivity může být jiná extrémní forma výchovy, příliš přísná, autokratická výchova, když se dítě za všechno trestá, a to buď psychicky nebo fyzicky. Zkušenosti hovoří o tom, že v těchto rodinách panuje často vzájemné nenávistné chování, posilování nevhodného chování, negativní citové reakce, podrážděnost vůči dětem, neúčinné tresty.

Výchovné a vyučovací styly učitelů

Násilné a agresivní chování ve školách mezi žáky vzniká i tehdy, když si sám učitel, zejména třídní učitel, nevšímá šikanování ve třídě, hned v zárodku neřeší agresivní a šikanující chování některých žáků a drobné i větší konflikty, nebo dokonce tyto projevy žáků podporuje, když vždy souhlasí s názorem většiny žáků, aby na ně udělal dojem a zvýšil si popularitu a oblibu. Aby se násilné a antisociální chování projevilo naplno, je potřeba většího množství uvedených faktorů a jakýsi spouštěcí podnět, kterým může být např. těžká písemka, nepřátelský postoj jiných žáků, nespravedlivé známky učitele, vyzdvihování schopností jen určitých žáků, příchod nového učitele nebo žáka do třídy. (Gajdošová, Herényiová, 2006, s. 214)

2.3 Důsledky šikany

Nebezpečnost šikany spočívá zejména v její závažnosti a dlouhodobosti (opakování). Šikanou jsou pak do budoucna jejími následky napadeni nejen oběti, ale také agresori a ostatní žáci, kteří o šikaně věděli.

Důsledky pro oběť

Největší nebezpečí podle Koláře (1997, s. 100), pokud se týká dopadu a následků šikanování, se týká pochopitelně především obětí, u kterých dochází k ohrožení jak tělesného (těžké ublížení na zdraví), tak psychického zdraví. Šikana způsobuje oběti silný sociální stres. Potíže, které se objevují u obětí šikany, lze zařadit do kategorie posttraumatické stresové poruchy, která se projevuje čistě psychickými i tělesnými symptomy. K psychickým důsledkům šikanování patří zvýšený sklon k úzkosti, depresivní ladění, akcentace obranného postoje a senzitivní vztahovačnost. Tělesné projevy zpravidla zahrnují poruchy spánku, svalovou tenzi, snížení imunity, větší sklon k prožívání bolesti a celkové nepohody. Často jedinec nese následky na duševním a tělesném zdraví po celý svůj život. Nejsou zcela ojedinělé případy, kdy oběť již není schopna snášet další útoky a ponižování a sahá k sebevraždě.

Důsledky pro agresora

Nebezpečným důsledkem do budoucna v případě agresora je podle Bendla (2003, s. 39) zejména možnost zafixování zkušenosti. Výzkumy dokazují, že si agresori vyhledávají podobně napadené typy a stávají se pak členy různých pochybných part a zločineckých gangů. Je velmi pravděpodobné, že v jejich případě hrozí jejich budoucí kriminalizace. Útočníci z řad dětí a dospívajících se často stávají členy marginálních sociálních skupin, které mají v dospělosti zpravidla daleko více konfliktů se zákonem než ostatní.

Důsledky pro ostatní žáky

Pro ostatní žáky, členy určitého kolektivu neboli pro pouhé přihlížející může šikanování přinést také určité riziko. Jak uvádí Říčan (1995, s. 38) „*Výzkum o tom mlčí, z pedagogické teorie vyplývá, že se na nich podepíše jednak strach z toho, že by se mohli sami stát obětí, jednak špatné svědomí za to, že nepomohli, kde měli a mohli. Šikana je pro ně školou konformity a zbabělosti*“.

Bendl (2003, s. 39) se k tomuto tématu vyjadřuje jako o stavu tzv. Morální infekce. Jedná se o to, že pro přihlížející se negativní jednání agresora stane „nakažlivým“, jinými slovy

ostatní žáci postupem doby agresorovy činy začnou přijímat a dokonce i schvalovat. Stanou se z nich tedy spoluúčastníci šikanování.

Dalším možným důsledkem pro skupinu, je podle Koláře (1997, s. 100) ztráta iluzí o společnosti v tom smyslu, že pro přihlížející šikanování ztratí funkce skupiny, jakožto ochránkyně proti jakékoli formě násilí, svůj význam. Žáci tak nabudou dojmu, že se s takovým jevem ve společnosti nedá nic dělat, že dokonce ani autority jí nedokázaly zabránit.

Následky šikanování jsou podle Lovasové (2006, s. 15) velice vážné, jak psychické tak i fyzické či sociální a mohou dítě dovést až k suicidálnímu pokusu, v horším případě k dokonané sebevraždě. Mezi psychické následky patří zvláště frustrace sociálních potřeb oběti, snížená schopnost navazovat a udržovat vztahy, nízké sebehodnocení, špatný vztah ke škole a k lidem, stálé napětí, špatná nálada a smutek. U pokročilejších stupňů šikanování to bývá rovněž všudypřítomný strach vedoucí k poruchám spánku, zvýšené únavnosti a neúspěchům ve studiu, ale i v soukromém životě. Typické je, že jedinec v minulosti vystavený šikaně neusiluje o lepší společenskou pozici, ale má tendenci stát se outsiderem ve všech skupinách, i tam, kde se již nešikanuje. Pokud šikana není odhalena a trvá delší čas (měsíce až roky), dochází k totálnímu vyčerpání organismu, což může mít za následek rozvoj psychosomatického onemocnění (např. astma). Stále vysoká hladina stresových hormonů v krvi vede ke zvýšenému krevnímu tlaku a ke zvýšenému riziku kardiovaskulárních nemocí v dospělosti.

Bakošová (2008, s. 149) sdílí podobný názor. Podle ní se každé dítě, které se střetne ve škole s jakýmkoliv projevem šikanování, v takové škole necítí dobře. Je vystavené dlouhodobému psychickému nátlaku, což způsobuje vyčerpání nervové soustavy, neurózy. Mezi časté projevy, které mohou učitelé při vyučování vidět, patří nepozornost, zhoršení prospěchu, absence, únik do nemocí, poruchy sebehodnocení, celková nejistota a strach. Vážným důsledkem je únik, skrývání se, poruchy přizpůsobení, noční děsy, poruchy spánku, sebevraždy.

Byly zkoumány také následky pro agresory; ve školním věku se jedná především o zhoršení prospěchu, členství v pochybných partách, horší využívání vlastních (duševních) schopností. V dospělosti bylo vysledováno výrazně více konfliktů se zákonem, kriminalita, u děvčat krutost k vlastním dětem, prohloubení deficitu mravního a duševního vývoje, „charakterová zmrzačenost“, protisociální postoje. Důsledky poněkud jiného charakteru lze

předpokládat i u dětí, které šikaně pasivně přihlížely. Hrozí jim ztráta iluzí o společnosti, která by měla každému jedinci zajistit ochranu proti jakékoli formě násilí. Vzhledem k jejich zkušenosti, při kterých autority nikterak nezasahují, ačkoli jsou mravní i zákonné formy zcela evidentně překračovány, mohou pak coby dospělí k násilí a porušování zákona obdobně přistupovat i oni sami. Dochází tak k porušení a pokřivení mravních a morálních postojů a tím i k narušení celé společnosti a jejího systému, na němž je založena. (Lovasová, 2006, s. 16)

3 PREVENCE ŠIKANY

Poslední kapitola se zabývá prevencí šikany, zásadami při předcházení šikanování a školním programem proti šikanování. Závěr této části je věnován prevenci šikany z hlediska zákona.

3.1 Předcházení šikanování

Podobně jako je tomu u většiny nemocí, tak i o šikaně platí, že je mnohem snadnější, účinnější a levnější šikaně předcházet, než proti ní bojovat, kdy už je možná až příliš pozdě. Prevence šikany je na místě tam, kde k ní doposud nedošlo, kde nebyla zpozorována, ale i tam, kde k ní dochází, kde byla uplatněna opatření k bezprostřední nápravě. Metody prevence jsou v obou případech téměř stejné. Nebezpečí šikany můžeme snížit především uplatňováním některých zásad, které všeobecně prospívají dětskému duševnímu a mravnímu vývoji a pomáhají vytvářet dobré vztahy v rodině i ve škole. (Říčan, 1995, s. 71)

Podle Bakošové (2008, s. 149) by měla každá škola najít vlastní účinný způsob, jak předcházet šikanování. Příčiny toho, že se šikanování rozšíří, mohou být ukryté hluboko v atmosféře školy, ve zlých mezilidských vztazích, nevšímavosti, nevědomosti. I tady je prostor pro činnost speciálního pedagoga na školách: zabezpečit pomoc v širším smyslu, umožnit naplnění jeho funkcí – preventivní, intervenční, poradenské, funkce supervizí apod.

Některé zásady při předcházení šikanování podle Říčana (1995, s. 71)

- Solidarita se slabými jako základ řízení třídy.
- Podpora autority učitele.
- Posílení demokracie ve třídě a ve škole.
- Ideová výchova.
- Princip kooperace ve výchově.
- Ochrana dětí před vlivem mediálního násilí a pornografie.
- Dozor ve škole.
- Práce s (potenciálními) agresory.

- Jak začít se soustavným potíráním šikany na škole.
- Výchova k násilí (slušné děti by měly být lépe vybaveny pro drsnou skutečnost naší doby, ale ruku v ruce s mravní výchovou)

„Šikana je komplexní problém pedagogický, psychologický, sociologický a především mravní. Snaha o porozumění tomuto jevu a hledání cest k nápravě staví do ostrého světla závažné nedostatky školského systému v naší zemi i v širším sociokulturním okruhu, ale i bolestné nedostatky a nebezpečné rozkladné trendy celé společnosti, jimiž jsou zejména ztráta solidarity silných se slabými, upadlé pojetí demokracie jako prostoru osobní libovůle, šíření konzumní ideologie, podkopání principu autority, uvolnění a ochladnutí rodinných vztahů a trávení neúměrného množství času nekulturní pasivní zábavou“.
(Říčan, 1995, s. 94)

3.2 Školní program proti šikanování

Ucelené a provázané školní intervence jsou nejúčinnějším způsobem, jak snížit školní šikanování. Je jednodušší pracovat ve škole než bojovat se širšími společenskými a rodinnými negativními jevy. Ale není to jednoduché, ověřených programů je velmi málo a těch efektních ještě méně. Jedním z nich je Hradecký školní program proti šikanování, jehož výsledky patří k nejlepším na světě. Na počátku je třeba zdůraznit, že zapuštění kořenů programu vyžaduje úrodnou půdu. Nejlepší podmínky poskytuje plnokrevná pedagogická komunita, tedy škola, která funguje na demokratických principech a opírá se o morálku lásky. Minimalizování šikany tedy vyžaduje vytvoření dobrého sociálního klimatu čili kamarádských a bezpečných vztahů a vybudování speciálního programu proti šikanování. (Kolář, 2011, s. 256)

Přehled hlavních částí školního programu proti šikanování podle Koláře (2011, s. 259):

1. Zmapování situace – evaluace (před zavedením programu a po něm a také v jeho průběhu).
2. Motivování pedagogů pro změnu.
3. Společné vzdělávání a supervize všech pedagogů.

4. Užší realizační tým (ředitel, zástupci třídních učitelů z 1. a 2. stupně, metodik školní prevence, metodik programu školy podporující zdraví, řešitel projektu).
5. Společný postup při řešení šikanování
6. Prevence v třídních hodinách.
7. Prevence ve výuce.
8. Prevence ve školním životě mimo vyučování.
9. Ochranný režim (demokraticky vytvořený smysluplný vnitřní řád, účinné dozory učitelů).
10. Spolupráce s rodiči (vhodný způsob seznámení s nekompromisním bojem školy proti šikaně, například pomocí informativního dopisu).
11. Školní poradenské služby
12. Spolupráce se specializovanými zařízeními.
13. Vztahy se školami v okolí (domluva ředitelů na spolupráci při řešení šikany, kdy se jí zúčastňují žáci z různých škol).

3.3 Šikana a zákon

Šikana jako taková ještě není protiprávním jednáním. Z hlediska zákona se často vlastně nestalo nic závažného. Šikana u nás právnímu hodnocení nepodléhá, avšak protiprávní mohou být některé její projevy. Ze základních zákonů, do jejichž oblasti by mohly spadat konkrétní projevy šikany patří:

- Zákon č. 472/2011 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání, ve znění pozdějších předpisů (dále jen školský zákon), řeší práva a povinnosti školy, žáků a studentů a jejich zákonných zástupců.
- Zákon č.94/1963 Sb., zákon o rodině, ve znění pozdějších předpisů (dále jen zákon o rodině), obsahuje některé odstavce, které se týkají vztahů rodičů a dětí, odpovědnosti rodičů a výchovných opatření.
- Zákon č. 401/2012 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů (dále jen zákon o sociální a právní ochraně dětí), se zabývá problémy dětí, které jsou nějakým způsobem ohrožené.

- Zákon č. 200/1990 Sb., o přestupcích, ve znění pozdějších předpisů (dále jen zákon o přestupcích).
- Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů (dále jen trestní zákoník). (Vágnerová a kol., 2011, s. 113)

Státem ratifikovaná Úmluva o právech dítěte zaručuje všem dětem v pedagogických zařízeních bezpečný pobyt bez poškozování zdraví a ohrožení života. Šikanování je v řadě případech trestnou činností.

- Šikana může naplňovat skutkovou podstatu trestných činů (omezování osobní svobody, krádeže, ublížení na zdraví, poškozování cizí věci, vydírání, loupeže, rasově motivované skutky, znásilnění, pohlavní zneužívání).
- Osoba mladší 15 let není trestně odpovědná, ale soud pro mládež jí může uložit podle zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, některá z následujících doporučení: dohled probačního úředníka, zařazení do terapeutického, psychologického nebo jiného vhodného výchovného programu ve střediscích výchovné péče, ochrannou výchovu.
- Trestní odpovědnost mladistvých (15-18 let) je posuzována soudy pro mládež podle zákona č. 218/2003 Sb., s ohledem na rozumovou a mravní vyspělost osoby, proti níž se vede trestní řízení.
- Po dovršení 18 let věku jsou osoby plně trestně odpovědné a projednávají se běžným způsobem v trestním řízení. (Informační portál Policie ČR, 2010 [online])

Agresorovi je třeba spolehlivě dokázat, že spáchal trestný čin, proto je třeba pro účely případného trestního řízení uschovat všechny věci, které by mohly sloužit jako důkaz - lékařské zprávy, popř. znalecké posudky psychologa, rozbité věci, které byly poškozeny v souvislosti s šikanou, fotografie. Problémem vyšetřování šikany je její skrytá povaha, agresori mají mnohdy dobrou pověst mezi učiteli, šikana nemusí zanechat fyzické stopy, může se však projevit na psychice oběti, což může být vážným problémem při vyšetřování a dokazování šikany. Důkazem je mnohdy pouze výpověď poškozeného - oběti nebo znalecký posudek psychologa, neboť ostatní svědkové často odmítají vypovídat ve strachu z možné persekuce ze strany agresora. (Šikana a právo, 2002 [online])

U trestných činů, jejichž podstatou byla šikana, lze proto předpokládat, že právě s ohledem na rozšiřující se případy podobných jednání bude skutek jako trestný čin považován. Šikana bývá nejčastěji postihována podle ustanovení trestního zákona a to jako:

- trestný čin omezování osobní svobody (podle § 231)
 - trestný čin vydírání (podle § 235)
 - trestný čin útisku (podle § 237)
 - trestný čin loupeže (podle § 234)
 - trestný čin ublížení na zdraví (podle § 221)
 - trestný čin poškozování cizí věci (podle § 257)
 - trestný čin znásilnění (podle § 241), či pohlavního zneužívání (podle § 242).
- (Poradenství PPP Brno, 2007 [online])

K tomu, aby byl pachatel postižen, musí být starší 15 let (15-18 let mladiství). Děti mladší 15 let trestně odpovědné nejsou, jsou však předány do péče orgánu sociálně - právní ochrany, případně mohou být postiženi jejich rodiče. Nezletilému pachateli je možné nařídit ústavní výchovu, může nad ním být stanoven dohled. Pokud jde o trestní sazby, je v případě šikany možný i jednočinný skutek, tzn. že jedno jednání může být kvalifikováno jako více trestných činů. Pokud k šikanování došlo v průběhu vyučování, nese plnou odpovědnost škola. Prokáže-li se zanedbání ředitele školy nebo některého pedagoga, může být právně nebo pracovněprávně potrestán. Na školském zařízení lze v oprávněných případech požadovat i náhradu škody vzniklé v důsledku šikany. A to jak náhradu na věcech, tak na zdraví, včetně způsobené psychické újmy. Pokud dítě v důsledku šikany nemohlo např. docházet do školy (vyšší stupeň šikany), nese školské zařízení odpovědnost i za škody vzniklé rodičům dítěte v důsledku např. uvolnění ze zaměstnání, zajištění hlídání dítěte, zajištění doprovodu do a ze školy apod. (Poradenství PPP Brno, 2007 [online])

Úskalím šikany je ovšem ta skutečnost, že je prováděna dětmi a na dětech, a tak agresori jsou většinou ve věku, kdy sami ještě nejsou trestněprávně či občanskoprávně odpovědní. Dalším problémem je situace, kdy je oběť pod pohrůzkou násilí nucena k páchání trestných

činů (krádeže, ubližování mladším apod.), čímž se stává nedůvěryhodnou osobou v očích učitelů, ale i policie, kteří jí nevěří, že delikty spáchala z donucení. Z výše uvedeného plyne, že čím komplikovanější je právní řešení šikany, tím více pozornosti je potřeba věnovat její prevenci. (Lovasová, 2006, s. 18)

Podle Vávrové (1999, s. 47) se při zjištění případu šikany a její oběti i agresora či agresorů, nesmí v žádném případě jako první přivolat pachatel, neboť celá situace by mohla směřovat k horšímu. Vyšetřování případu šikanování, by nemělo probíhat před celou třídou, či velkou skupinou dětí. Učitel by neměl dopustit konfrontaci agresorů šikany s obětí.

Učitel by měl nejprve informovat o svém podezření ostatní kolegy a své podezření na šikanu oznámit výchovnému poradci, vedení školy a dohodnout se na postupu vyšetřování. Informování učitelé mohou vědomě zlepšit postavení potencionálních obětí. Učitel by se měl vždy více zaměřit na tělesně slabší, psychicky labilní, nesmělé, něčím nápadné děti, které mají určitý předpoklad stát se také obětí. (Vávrová, 1999, s. 48)

Stane-li se vaše dítě obětí nebo svědkem šikany, mívá kromě strachu pocit studu a spoluviny, přestože se jí nezúčastnilo. Vždy svým dětem naslouchejte a nezlehčujte, co vám vyprávějí. Snažte se přesně zjistit, co se dělo. Pamatujte, že dítě bude hledat pomoc nejprve u vás! (Informační portál Policie ČR, 2010 [online])

II. PRAKTICKÁ ČÁST

4 VÝZKUM

V praktické části této diplomové práce je určen hlavní cíl výzkumu, který je dále doplněn o dílčí cíle výzkumu. Dále jsou zde také stanoveny hypotézy výzkumu.

Na základě stanovených výzkumných cílů byl zvolen kvantitativní výzkum za pomoci dotazníkového šetření a kvalitativní výzkum s využitím strukturovaných rozhovorů.

4.1 Hlavní cíl výzkumu

Hlavním cílem praktické části této diplomové práce bylo zjištění četnosti výskytu šikany mezi žáky na II. stupni vybraných základních škol. Dalším cílem bylo zjistit, jaké jsou možnosti prevence proti šikanování.

4.2 Otázky na dílčí cíle výzkumu

1. Jaká je spokojenost žáků v jednotlivých třídách.
2. Jaké jsou postoje žáků vůči šikaně v jejich okolí.
3. Jaká je forma a frekvence šikany u žáků v jejich třídě.
4. Jaká je forma a frekvence šikany u žáků ve škole.
5. Může se žák s problémem šikany svěřit někomu z řad učitelů nebo vedení školy.
6. Jakou pomoc poskytují školy šikanovaným dětem, jaké mají preventivní opatření.
7. Jaké mají žáci připomínky a doporučení ke své škole.

4.3 Stanovení hypotéz

H1. Agresory bývají spíše chlapci než dívky.

Předpokládá se, že mezi chlapci je míra agresivity větší než mezi děvčaty, tudíž i problematika šikanování se bude týkat především chlapců.

H2. Kyberšikana se vyskytuje častěji než tradiční šikana.

Vzhledem k popularitě informačních technologií mezi dětmi a vzhledem k jednoduchosti jejich používání se předpokládá, že kyberšikana se v dnešní době vyskytuje častěji.

H3. V městské základní škole je výskyt šikany větší než na vesnici.

Předpokládá se, že prostředí velkého města dává jeho obyvatelům větší anonymitu i v reálném životě. Proto je i větší pravděpodobnost, že výskyt šikany zde bude větší.

5 METODIKA VÝZKUMU

V následující části diplomové práce je stanoveno pojetí výzkumu a technika výzkumu. Je zde také charakterizován výzkumný vzorek.

5.1 Pojetí výzkumu

Cílem této diplomové práce bylo zjistit jaká je četnost výskytu tradiční šikany a kyberšikany, jaký je počet agresorů u chlapců a dívek a jaké jsou četnosti výskytu šikany u městské základní školy a základní školy na vesnici. Nedílnou součástí této práce bylo také zjistit, jaké jsou možnosti preventivních opatření proti vzniku šikany. Na základě stanoveného výzkumného cíle bylo zvoleno *kvantitativní a kvalitativní pojetí výzkumu*.

5.2 Technika výzkumu

Pro sběr dat byla použita výzkumná metoda – *dotazník*. Dotazník je způsob písemného pokládání otázek a získávání písemných odpovědí. Patří mezi nejfrekventovanější metody zjišťování údajů. Dotazník je určen především pro hromadné získávání údajů o velkém počtu odpovídajících respondentů. Prostřednictvím dotazníkového šetření můžeme získat velké množství informací při malé investici času. Osoba, která odpovídá v dotazníku na otázky, se nazývá respondent. Dotazník musí mít přesně vymezen konkrétní cíl a promyšlenou strukturu. Je složen většinou ze tří částí. Vstupní část se skládá z hlavičky nebo jména autorů. Ve druhé části jsou vlastní otázky a na konci dotazníku bývá poděkování respondentovi. Otázky musí být jasně, smysluplně a jednoduše formulovány. Rozlišujeme otázky otevřené, uzavřené a polouzavřené. Délka dotazníku by neměla být příliš dlouhá, aby neunavovala respondenta (asi 30 minut). Návratnost dotazníku se většinou vyjadřuje v procentech. Požadovaná minimální návratnost se pohybuje asi kolem 75%. Velmi důležitou součástí výzkumu je průvodní dopis, ve kterém výzkumník vysvětluje, proč se obrací na respondenta, a prosí ho o vyplnění dotazníku a o jeho navrácení zpět. (Gavora, 2000, s. 99-107)

Pro výzkumné účely byl použit *Dotazník o šikanování* vytvořený Michalem Kolářem v roce 2011. Dotazník vychází z Kolářovy mnohaleté práce ve výzkumu v oblasti šikany. Dotazník je vhodný již pro žáky od 5. třídy základní školy a zaměřuje se přímo na žákovy zkušenosti se šikanou. Vyplňování dotazníku předchází krátké seznámení s tím, co všechno

si pod pojmem šikana můžou žáci představit. Dotazník zjišťuje, zda se sami respondenti osobně se šikanou setkali a jakým způsobem se s ní vyrovnávali. Velkou výhodou tohoto dotazníku je, že definuje šikanu a její jednotlivé fáze. Velmi překvapivý může být fakt, že již dokonce opakované záměrné ignorování může být považováno za počáteční stav šikany, který nelze opomíjet. Otázky jsou sestaveny tak, aby bylo možné zjistit, jestli byl žák vystaven počáteční či pokročilé formě šikany.

Dotazník byl anonymní a skládal se celkem z 23 otázek. Otázky byly kvantitativní kombinovaného typu, tj. Ano-Ne odpovědi, škály nebo předepsané kvalitativní odpovědi.

Srozumitelnost dotazníku byla ověřena na věkově stejných respondentech. Jejich názory nebyly do výzkumu zahrnuty.

Výzkum byl proveden na dvou základních školách. Ředitelé škol předali dotazníky respondentům navštěvujících 8. a 9. třídu a následně jim vysvětlili postup a podstatu při vyplňování dotazníků.

Celkový počet dotazníků byl 100. Navrácení dotazníků bylo 86% (86). Byla provedena kontrola dotazníků, zda jsou vyplněny všechny položky a uvedené údaje byly zpracovány. Výsledky dotazníkového šetření byly porovnány s cíli výzkumu.

Pro další sběr dat byla použita výzkumná metoda – *strukturovaný rozhovor s otevřenými otázkami*. Takový typ rozhovoru sestává z řady pečlivě formulovaných otázek, na něž mají jednotliví respondenti odpovědět a používá se, pokud je nutné minimalizovat variaci otázek kladených dotazovanému. Snižuje se tak pravděpodobnost, že se data získaná v jednotlivých rozhovorech budou výrazně strukturně lišit. Data z takového rozhovoru se snadněji analyzují, protože jednotlivá témata se lehce v přepisu rozhovoru lokalizují. Struktura informací je dána sekvencí otázek. Tento typ rozhovoru je vhodný, když ho nemáme možnost opakovat a máme málo času se věnovat respondentovi. Relativní nevýhoda strukturovaného rozhovoru s volnými otázkami spočívá v omezení se na předem daná témata. (Hendl, 2005, s. 173)

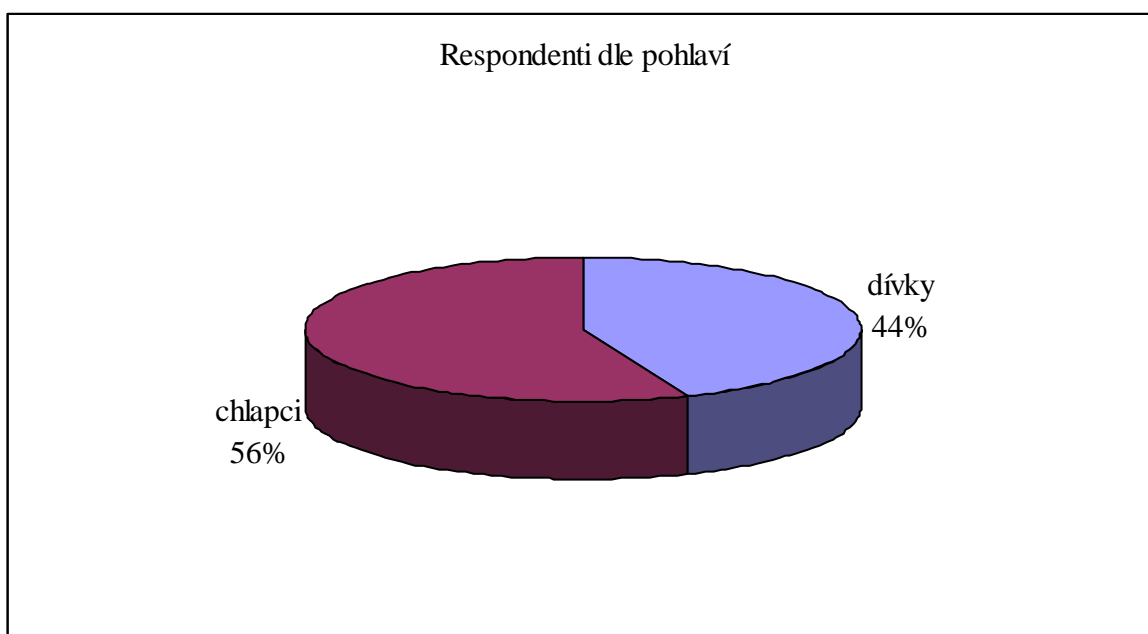
Rozhovor se skládal z devíti otázek. Rozhovory probíhaly individuálně, jejich délka byla přibližně 15 minut. Na otázky odpovídaly dvě výchovné poradkyně ze ZŠ Zlín a ZŠ Babice. Obě výchovné poradkyně byly seznámeny s průběhem výzkumu a potvrdily písemně souhlas s poskytnutím rozhovoru. Rozhovory probíhaly v předem dohodnutých termínech v prostorách základní školy v Babicích a ve Zlíně. Rozhovory byly se souhlasem obou

výchovných poradkyň nahrávány na diktafon. Uvedené údaje byly zpracovány a výsledky pak doplnily cíle výzkumu.

5.3 Výzkumný vzorek

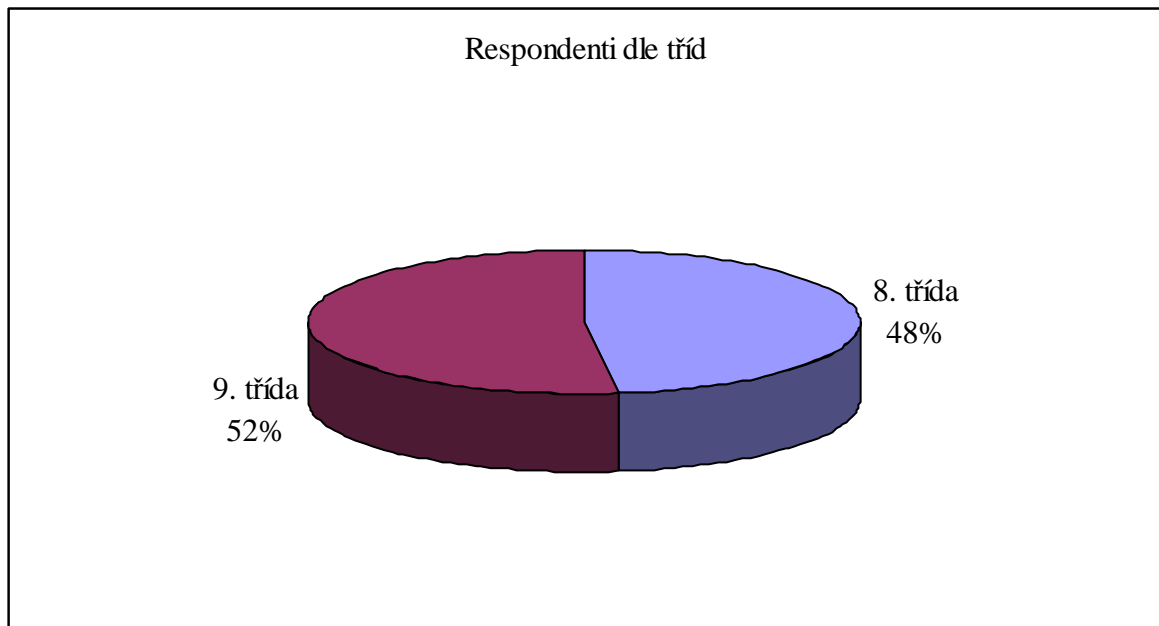
Pozornost byla zaměřena na žáky druhého stupně základních škol a jejich výchovné poradkyně. Základní výzkumný soubor tvořili žáci jednotlivých základních škol druhého stupně. První z těchto základních škol se nachází v obci Babice u Uherského Hradiště a druhá je městská škola 3ZŠ ve Zlíně. Výzkumný vzorek tvořilo 42 žáků druhého stupně ze základní školy v Babicích a 44 žáků druhého stupně ze základní školy ve Zlíně, celkem tedy 86 žáků.

Graf 1 Složení respondentů dle pohlaví

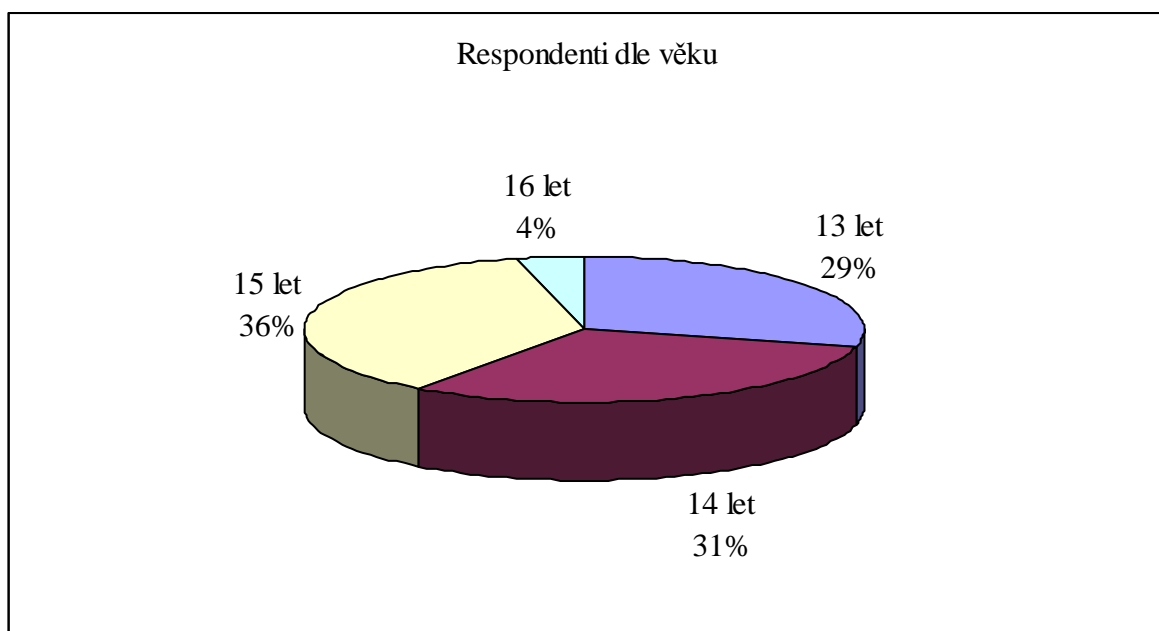
Z grafu č. 1 vyplývá, že výzkumu se zúčastnilo 48 chlapců (56%) a 38 dívek (44%). K tomuto údaji se vztahuje položka č. 1 (otázka č. 1) z dotazníkového šetření.

Graf 2 Složení respondentů dle tříd

Z grafu č. 2 vyplývá, že výzkumu se zúčastnilo 41 žáků 8. tříd (48%) a 45 žáků 9. tříd (52%).

Graf 3 Složení respondentů dle věku

Z grafu č. 3 vyplývá, že výzkumu se zúčastnilo 25 žáků (29%) ve věku 13 let, 27 žáků (31%) ve věku 14 let, 31 žáků (36%) ve věku 15 let a 4 žáci (4%) ve věku 16 let.

Další výzkumný soubor tvořily dvě výchovné poradkyně, které se zabývají problémy se šikanou na uvedených základních školách.

Výzkum proběhl v měsících leden – únor 2013.

6 VYHODNOCENÍ A INTERPRETACE VÝSLEDKŮ

V této části diplomové práce jsou vyhodnoceny a interpretovány výsledky výzkumu, jsou zde uvedeny souhrny odpovědí z dotazníkového šetření a rozhovorů, ověřeny hypotézy výzkumu a doporučení pro praxi.

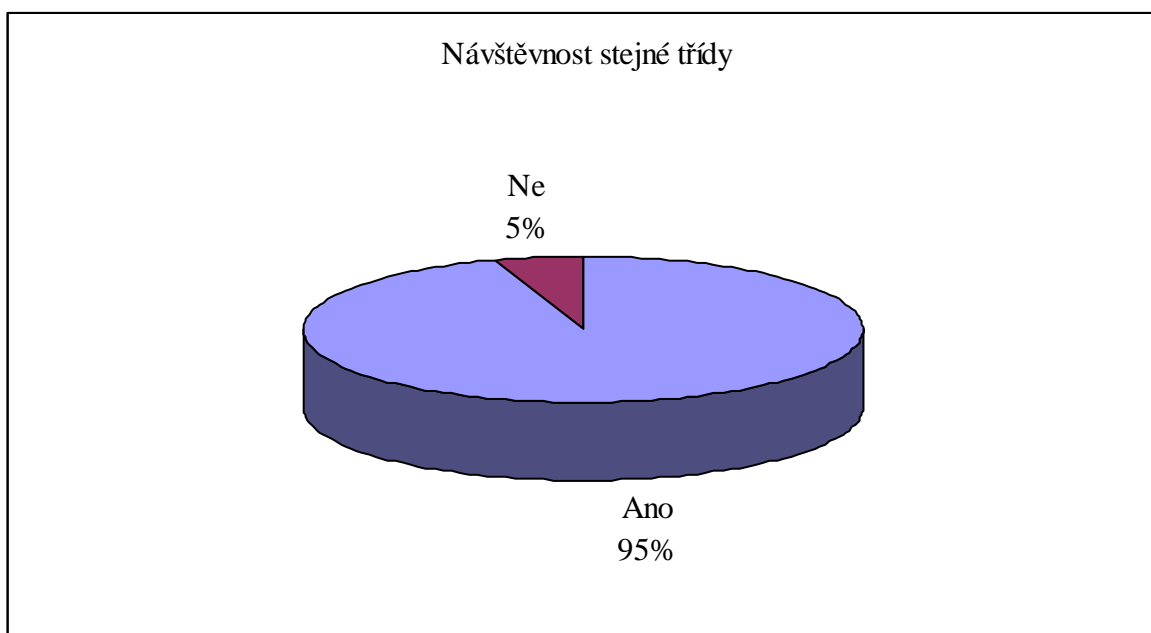
6.1 Souhrn odpovědí

Vyhodnocení výzkumného dotazníku

Položka č. 1: Jsi chlapec, dívka? Položka byla vyhodnocena v části Výzkumný vzorek.

Položka č. 2: Chodíš do stejné třídy jako vloni?

Graf 4 Návštěvnost respondentů stejné třídy jako vloni

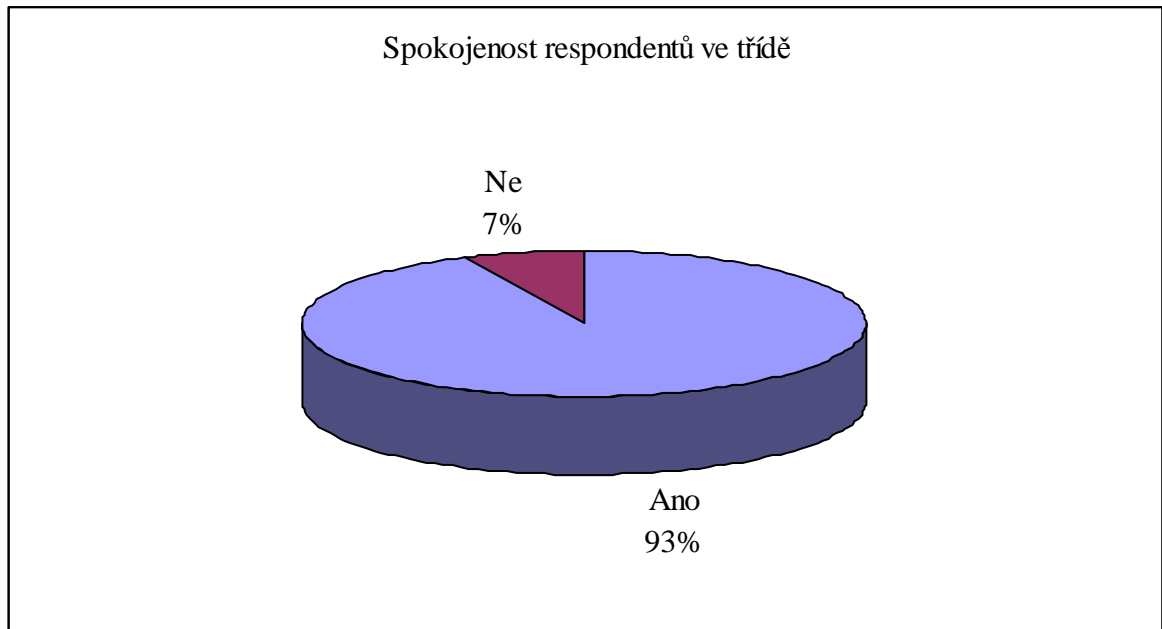
Podle grafu č. 4, na tuto otázku odpovědělo 82 respondentů (95%), že chodí do stejné třídy jako vloni a 4 respondenti (5%) odpověděli, že vloni chodili do jiné třídy.

Položka č. 3: Byl/a jsi v loňském roce žákem/žákyní této školy?

Na tuto otázku odpovědělo všech 86 (100%) respondentů, že byli v loňském roce žáky této školy.

Položka č. 4: Byl/a jsi ve své třídě ráda?

Graf 5 Spokojenost respondentů v jejich třídě

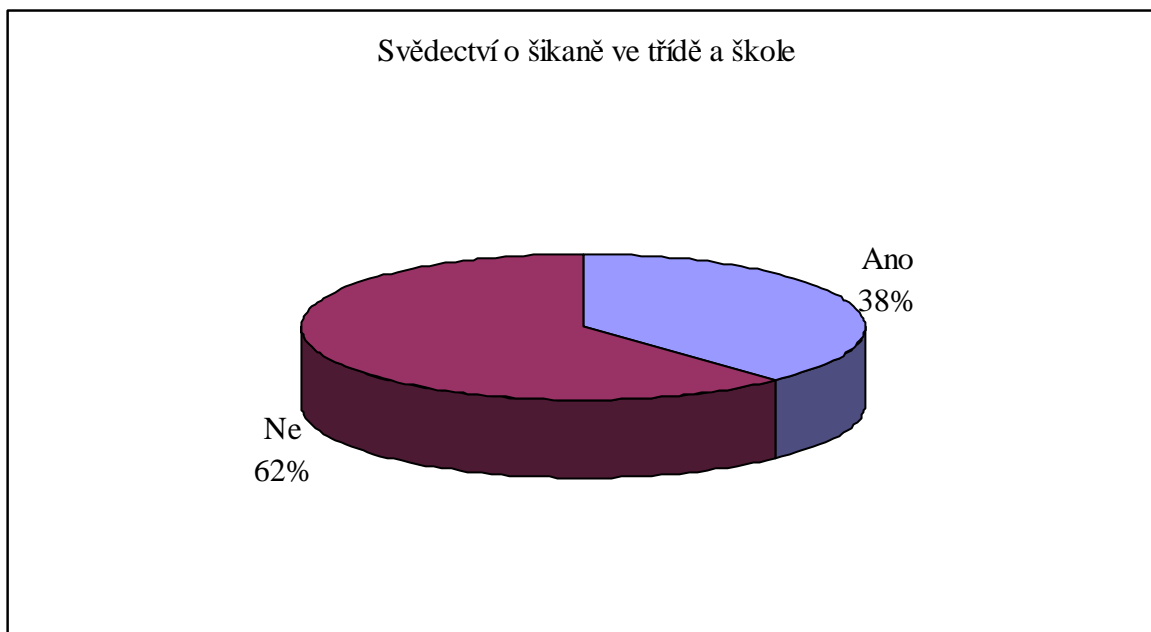
Z grafu č. 5 je patrné, že 80 respondentů (93%) bylo ve své třídě spokojeno, naopak 6 respondentů (7%) ve své třídě spokojeno nebylo.

Položka č. 5: Měl/a jsi ve třídě dobrého kamaráda/kamarádku?

Všech 86 respondentů (100%) odpovědělo na tuto otázku, že mají ve třídě dobrého kamaráda/kamarádku.

Položka č. 6: Byl/a jsi někdy svědkem toho, že je šikanován tvůj spolužák jinými spolužáky ze třídy nebo ze školy?

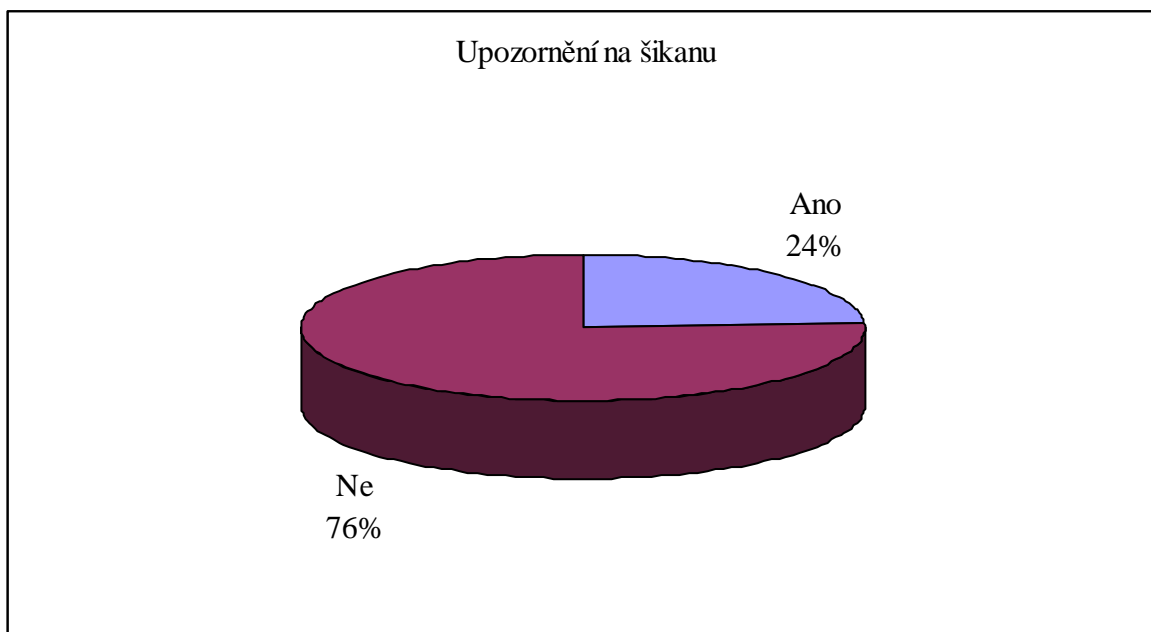
Graf 6 Svědectví o šikaně mezi spolužáky ze třídy nebo ze školy

Z grafu č. 6 vyplývá, že 33 respondentů (38%) bylo svědkem šikany v jejich třídě nebo ve škole, naopak 53 respondentů (62%) si šikany vůbec nevšimlo.

Položka č. 7: Pokud ano, upozornil/a jsi některého z učitelů?

Graf 7 Upozornění na šikanu některého z učitelů

Na tuto položku odpovědělo 8 respondentů (24%), že při zjištění šikany upozornilo na tuto skutečnost některého z učitelů, naopak 25 respondentů (76%) o této skutečnosti mlčelo.

Položka č. 8: Pomohlo to?

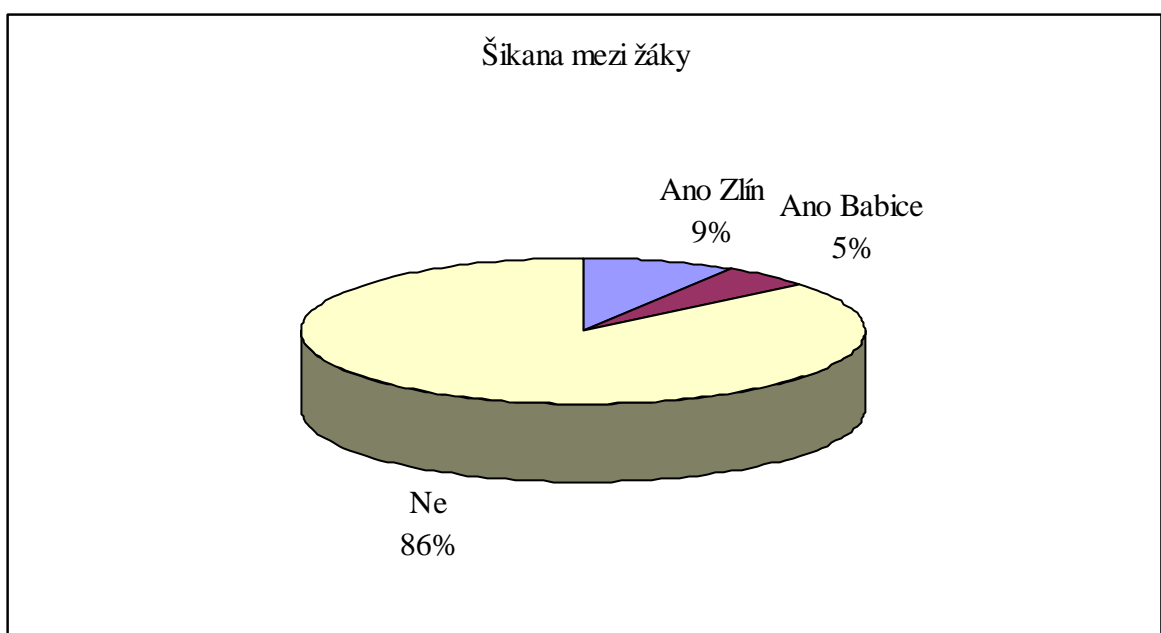
Graf 8 Úspěšnost oznámení o šikanování některému z učitelů

Z grafu č. 8 vyplývá, že 9 respondentů (27%) si myslí, že upozornění na šikanu některého z učitelů mělo očekávaný efekt, oproti tomu 24 respondentů (73%) uvedlo, že efekt nebyl žádný.

Položka č. 9: Šikanoval nebo šikanuje někdo ze třídy tebe?

Graf 9 Počet šikanovaných žáků ze strany svých spolužáků ve třídě

Graf č. 9 nám znázorňuje, že 12 respondentů (14%) uvedlo, že je šikanováno některým ze svých spolužáků, přičemž 8 respondentů (9%) je ze školy ze Zlína a 4 respondenti (5%) jsou ze školy z Babic. Většina, 74 respondentů (86%) uvádí, že šikanování nebyli.

Položka č. 10: Pokud ano, jak ti ubližoval?

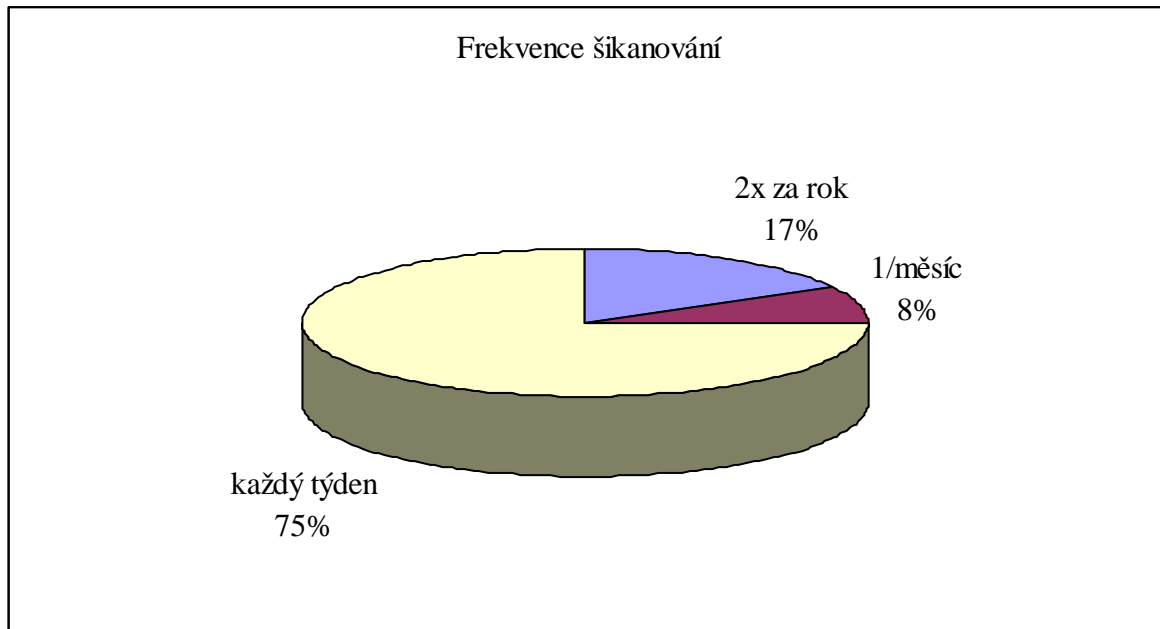
Tab. 1 Statistika nejčastějšího způsobu šikanování dětí ve třídě

Způsob šikany	3.ZŠ Zlín		ZŠ Babice		Obě základní školy		
	Chlapci	Dívky	Chlapci	Dívky	Chlapci	Dívky	Σ
Ignorování	0	1	0	0	0	1	1
Posmívání	2	2	0	1	2	3	5
Pomluvy	3	4	0	2	3	6	9
Ponižování	4	3	1	1	5	4	9
Nadávky	4	4	0	2	4	6	10
Bití	2	0	1	0	3	0	3
Fackování	2	0	0	0	2	0	2
Rány pěstí	1	0	0	0	1	0	1
Kyberšikana	1	1	0	0	1	1	2

Z dvanácti šikanovaných respondentů obou základních škol, uvedlo 10 (83%), podle tab. č. 1, jako nejčastější způsob šikanování v jejich třídě nadávky, 9 respondentů (75%) uvedlo jako další způsob šikany pomluvy a ponižování. Dalším nejčastějším způsobem je posmívání, to uvedlo 5 respondentů (41%). 3 respondenti (25%) na dalším místě šikanování uvedli bití, 2 respondenti (17%) fackování a kyberšikana a 1 respondent (8%) uvedl jako nejčastější způsob šikany ignorování a rány pěstí.

Položka č. 11: Zamysli se a napiš, jak často jsi byl/a šikanován/a?

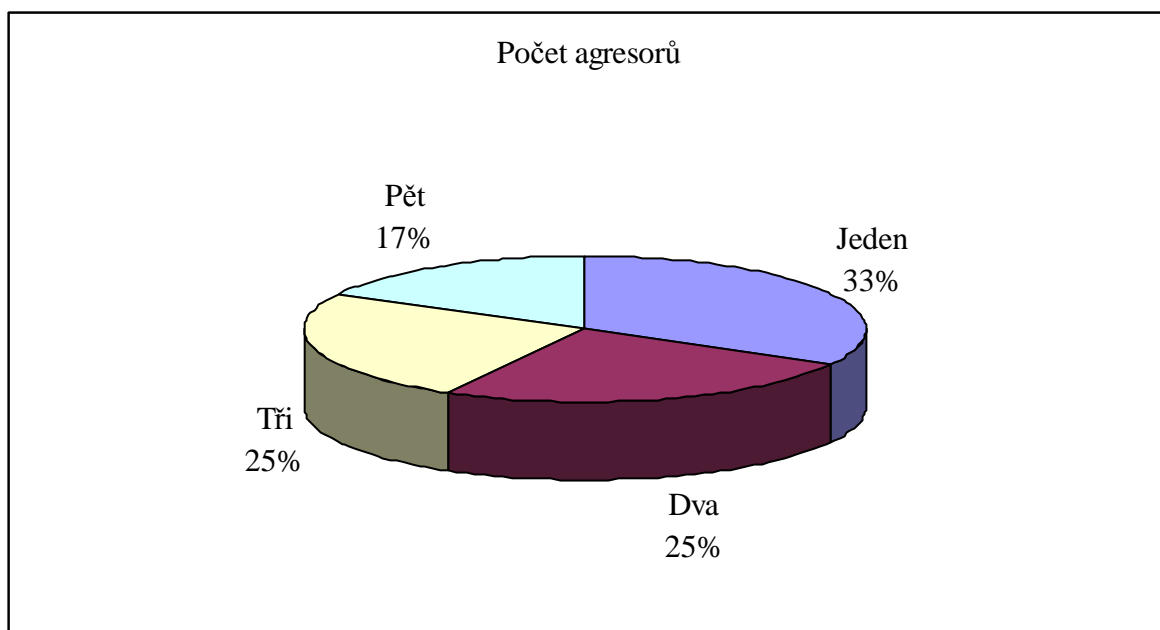
Graf 10 Frekvence šikanování u dětí postižených šikanou ve třídě

Z grafu č. 10 lze vyčíst, že 9 respondentů (75%) je šikanováno každý týden, 2 respondenti (17%) uvádí, že jsou šikanováni 2x/rok a 1 respondent (8%) je šikanován 1/měsíc.

Položka č. 12: Kolik je těch, kteří ti ubližují?

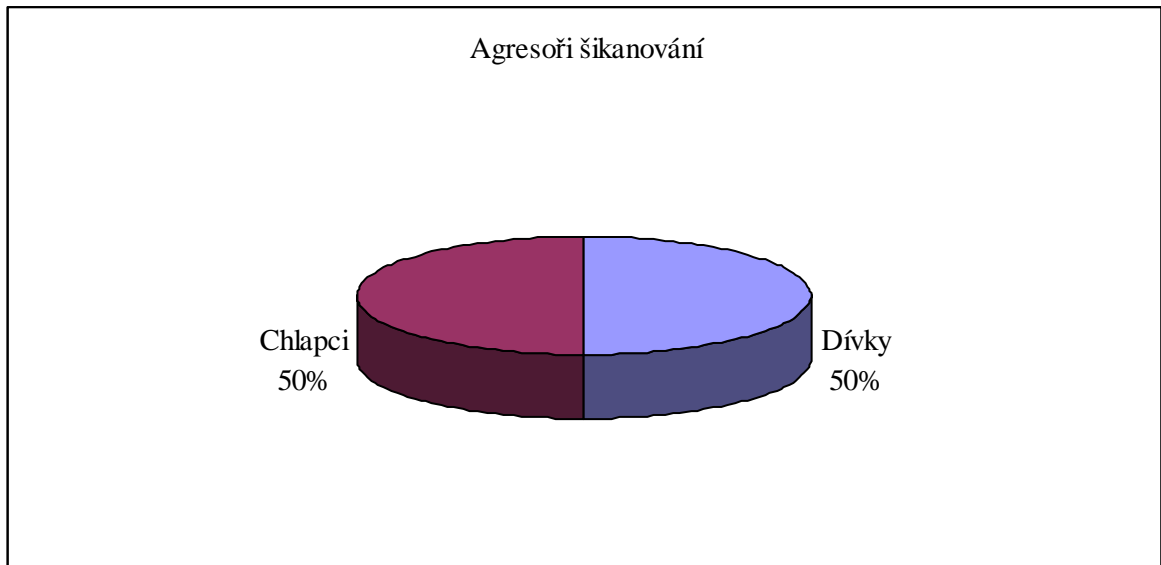
Graf 11 Počet šikanujících agresorů ve třídě

Podle grafu č. 11, uvádí 4 respondenti (33%), že je šikanuje jeden spolužák, 3 respondenti (25%) uvádí dva šikanující spolužáky, další 3 respondenti (25%) uvádí tři šikanující spolužáky a dva respondenty (17%) šikanuje pět spolužáků.

Položka č. 13: Ti, kteří ti ubližují, jsou hlavně?

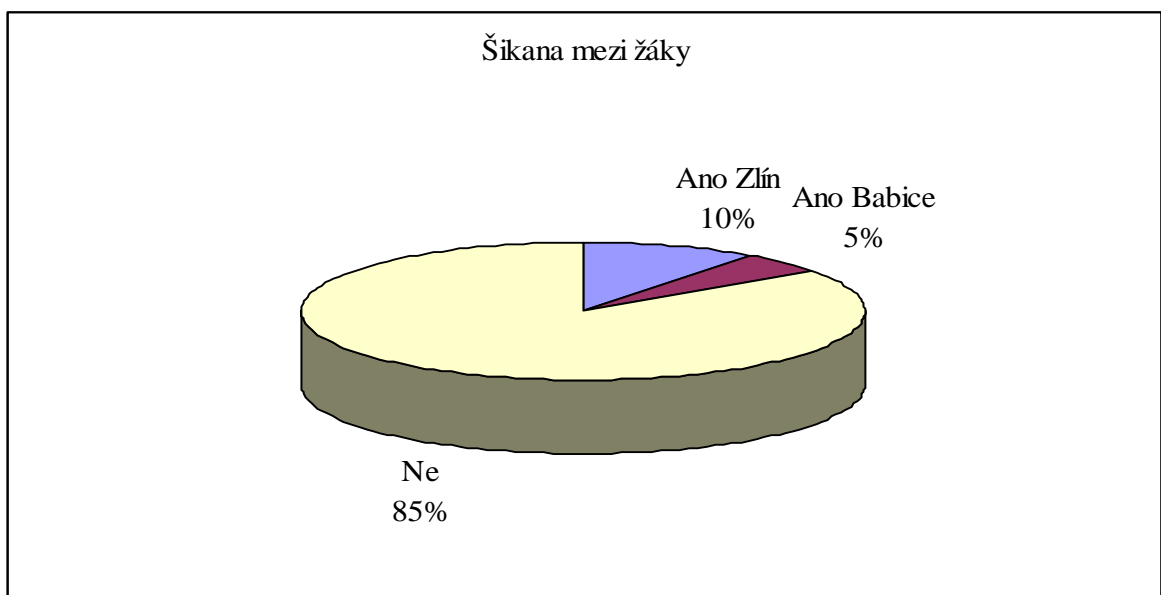
Graf 12 Nejčastější agresori šikanování ve třídě

Z grafu č. 12 je patrné, že nejsou rozdíly mezi agresory šikany, tzn., že 6 respondentů (50%) uvádí toho, kdo jej šikanuje chlapce a dalších 6 respondentů (50%) děvčata.

Položka č. 14: Šikanoval nebo šikanuje tě někdo ze školy

Graf 13 Počet šikanovaných žáků od žáků ze stejné školy

Z grafu č. 13 vyplývá, že 13 respondentů (15%) je šikanováno žáky školy, přičemž 9 respondentů (10%) je ze školy ze Zlína a 4 respondenti (5%) jsou ze školy z Babic. Většina, 73 respondentů (85%) uvádí, že je žáci školy nešikanují.

Položka č. 15: Pokud ano, jak ti ubližoval?

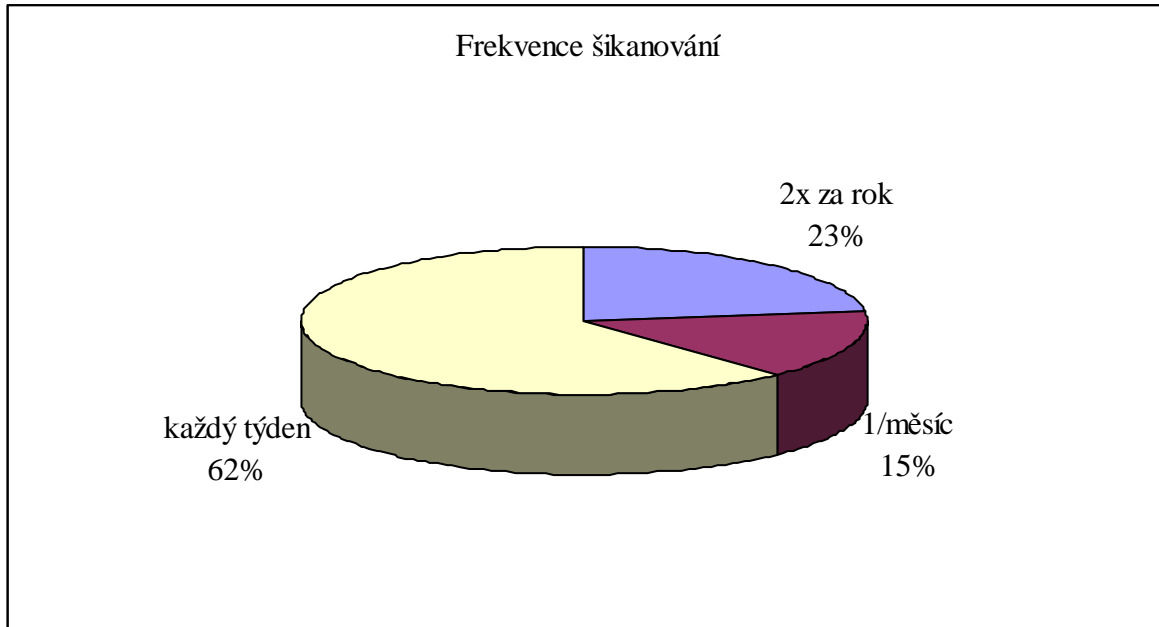
Tab. 2 Statistika nejčastějšího způsobu šikanování dětí ve škole

Způsob šikany	3.ZŠ Zlín		ZŠ Babice		Obě základní školy		
	Chlapci	Dívky	Chlapci	Dívky	Chlapci	Dívky	Σ
Ignorování	0	1	0	0	0	1	1
Posmívání	2	2	2	1	4	3	7
Pomluvy	2	4	0	2	2	6	8
Ponižování	4	3	3	1	7	4	11
Nadávky	4	4	1	0	5	4	9
Bití	1	0	0	0	1	0	1
Fackování	0	0	0	0	0	0	0
Rány pěstí	0	0	0	0	0	0	0
Kyberšikana	0	1	0	0	0	1	1

Ze třinácti šikanovaných žáků obou základních škol, uvedlo 11 (85%), podle tab. č. 2, jako nejčastější způsob šikanování v jejich škole ponižování, 9 respondentů (69%) uvedlo jako další způsob šikany nadávky. Dalším nejčastějším způsobem jsou pomluvy, to uvedlo 8 respondentů (62%). 7 respondentů (54%) na dalším místě šikanování uvedli posmívání, 1 respondent (8%) uvedl jako nejčastější způsob šikany ignorování, bití a kyberšikanu. Žádný šikanovaný respondent neuvedl jako způsob šikanování fackování a rány pěstí.

Položka č. 16: Zamysli se a napiš, jak často jsi byl/a šikanován/a?

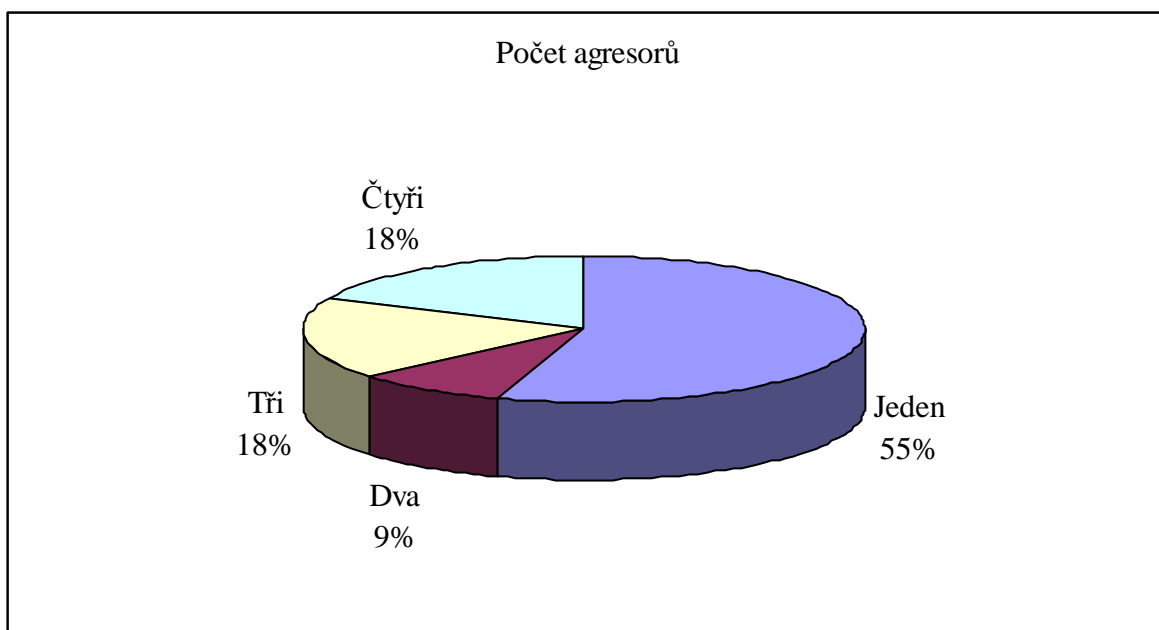
Graf 14 Frekvence šikanování u dětí postižených šikanou ve škole

Z grafu č. 14 lze vyčíst, že 8 respondentů (62%) je šikanováno každý týden, 3 respondenti (23%) jsou šikanováni 2x za rok a 2 respondenti (15%) se setkávají se šikanou 1/měsíc.

Položka č. 17: Kolik je těch, kteří ti ubližují?

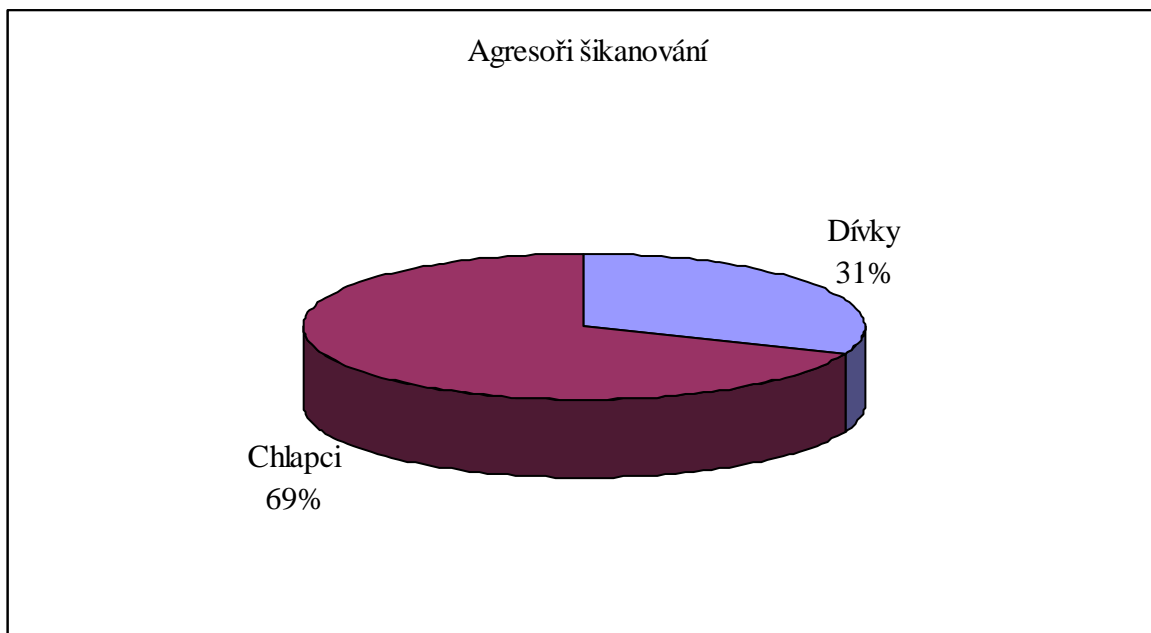
Graf 15 Počet šikanujících agresorů ve škole

Podle grafu č. 15, uvádí 5 respondentů (55%), že je šikanuje jeden žák školy, 2 respondenti (18%) uvádí, že je šikanují tři žáci školy, další 2 respondenti (18%) uvádí čtyři žáky školy, kteří je šikanují a 1 respondent (9%) uvádí, že ho šikanují dva žáci školy.

Položka č. 18: Ti, kteří ti ubližují jsou hlavně?

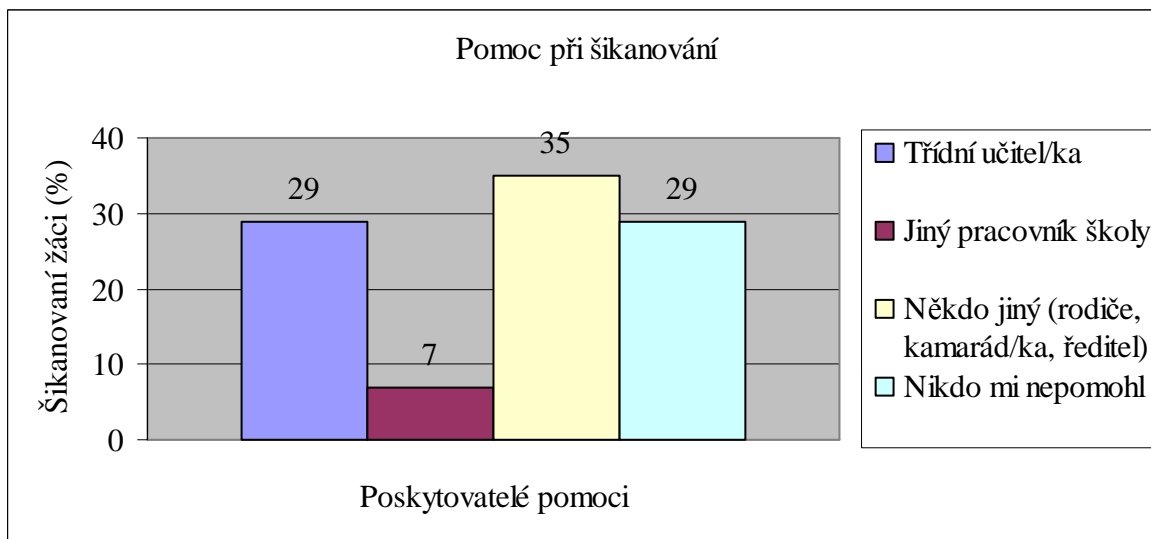
Graf 16 Nejčastější agresoři šikanování ve škole

Z grafu č. 16 vyplývá, že 9 respondentů (69%) uvádí agresory šikany chlapce a 4 respondenti (31%) uvádí jako agresory šikany dívky.

Položka č. 19: V případě, že jsi byl/a někdy šikanován/a, kdo ti pomohl?

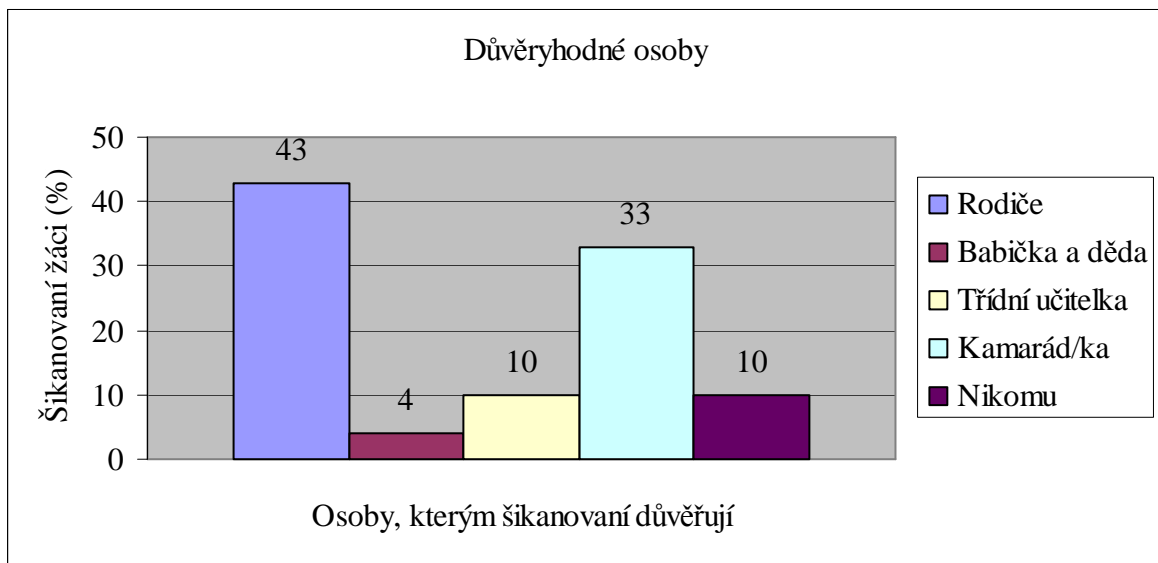
Graf 17 Poskytovatelé pomoci při šikanování

Z grafu č. 17 je patrné, že nejvíce se žáci s problémem šikanování obraceli na rodiče, kamarády a ředitele a to konkrétně 5 respondentů (35%), 4 respondenti (29%) požádali o pomoc třídní učitelku, 1 respondent (7%) se obrátil na jiného pracovníka školy a 4 respondentům (29%) s problémem šikany nepomohl nikdo.

Položka č. 20: V případě, že jsi byl/a šikanován/a, komu ses svěřil/a?

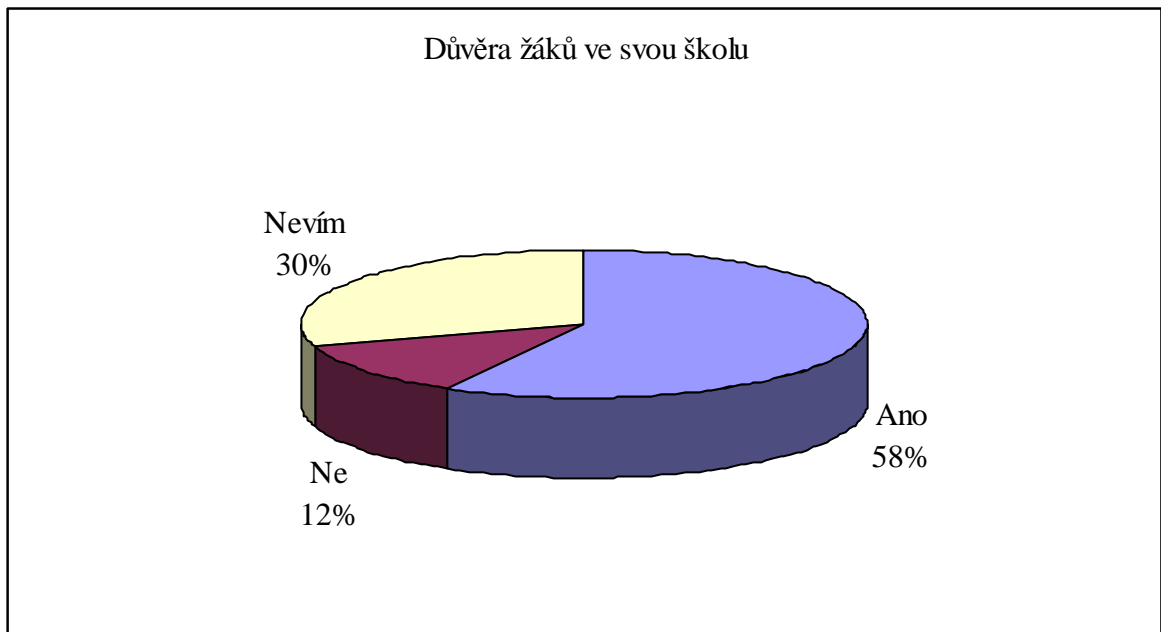
Graf 18 Osoby, kterým se můžou žáci se šikanou svěřit

Podle grafu 18, by se nejvíce respondentů postižených šikanou svěřilo rodičům, a to konkrétně 9 šikanovaných (43%), 7 respondentů (33%) by se svěřilo svým kamarádům, třídní učitelce by se svěřili 2 respondenti (10%), babičce a dědovi 1 respondent (4%) a 2 respondenti (10%) by o šikaně neřekli nikomu.

Položka č. 21: Myslíš, že vaše škola dokáže ochránit své žáky před šikanou?

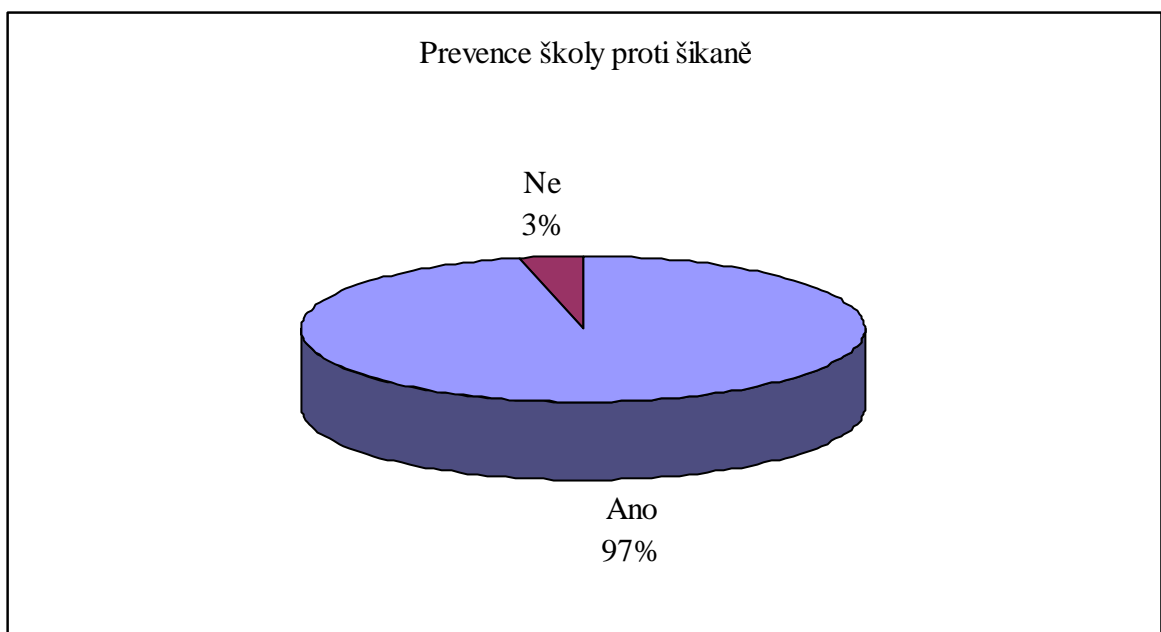
Graf 19 Důvěra žáků ve svou školu, jako instituci, která chrání před šikanou

Z grafu č. 19 je patrné, že 50 respondentů (58%) důvěřuje své škole v boji proti šikaně, 26 respondentů (30) neví jestli může škole důvěřovat a 10 respondentů (12%) škole nevěří, že dokáže své žáky před šikanou ochránit. (Odpovídalo všech 86 respondentů)

Položka č. 22: Řekl Vám někdo z učitelů, co máte dělat, když vás někdo začne šikanovat?

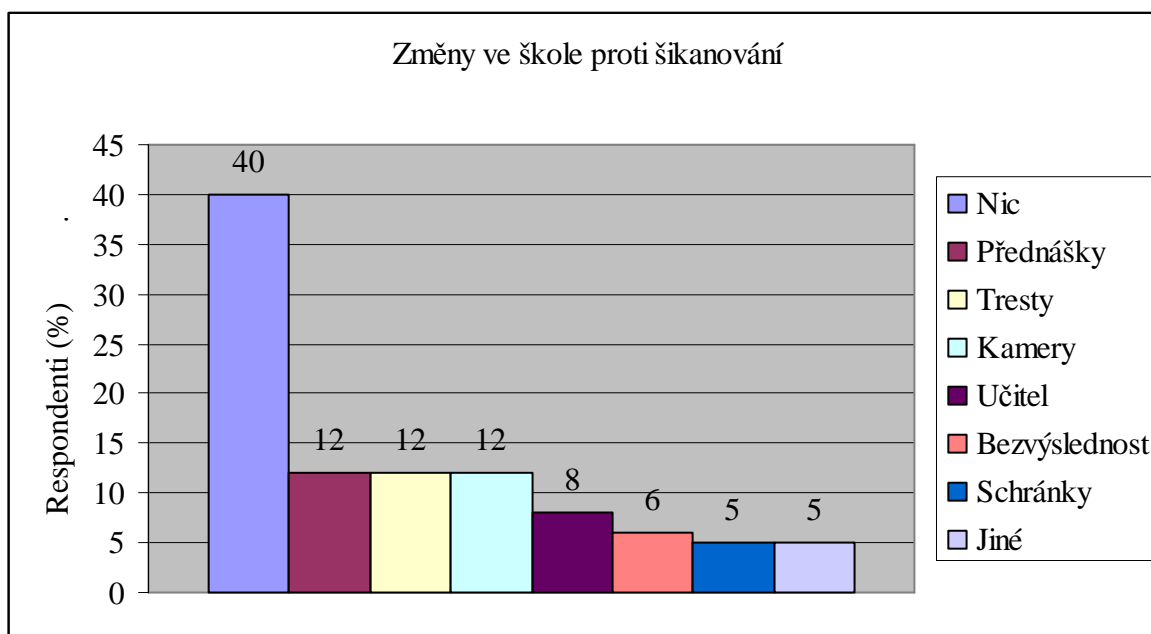
Graf 20 Informovanost žáků o prevenci vůči šikanování

Graf č. 20 nám znázorňuje, že 83 respondentů (97%) je dobře informováno o šikaně z řad svých učitelů, pouze 3 respondenti (3%) uvedli, že tomu tak není. (Odpovídalo 86 žáků)

Položka č. 23: Představ si situaci, že by ses stal/a ředitelem školy a měl/a jsi jeho pravomoci. Co všechno bys v ní změnil/a, aby nedocházelo k šikanování?

Graf 21 Návrhy změn respondentů proti šikanování v jejich školách

Z grafu 21 je zřejmé, že z celkového počtu 86 respondentů (100%), by 35 respondentů (40%) nezměnilo ve své škole v rámci šikanování vůbec nic, 11 respondentů (12%) by zavedlo více přednášek na toto téma, dalších 10 respondentů (12%) by zavedlo na chodbách škol kamery a tresty za šikanu by zpřísnilo rovněž 10 respondentů (12%). Pro větší důvěru k učitelům se hlásí 7 respondentů (8%), 5 respondentů (6%) si myslí, že šikaně nelze zabránit, 4 respondenti (5%) by rozmístili na více místech školy schránky důvěry z důvodu větší anonymity a 4 respondenti (5%) by zavedli do škol školní uniformy, zakázali mobilní telefony ve školách a podporovali by dobré vztahy mezi dětmi.

Vyhodnocení výzkumného rozhovoru

Tab. 3 Rozhovor o šikanování s výchovnými poradci

Otázka	Kód	Výchovný poradce ZŠ Babice	Výchovný poradce ZŠ Zlín
1	Šikana ve škole	<i>Občasný výskyt šikany</i>	<i>Náznaky šikany</i>
2	Ohrožené třídy	<i>Žáci na druhém stupni</i>	<i>Žáci na druhém stupni</i>
3	Forma šikany	<i>Fyzická forma šikany</i>	<i>Náznaky kyberšikany</i>
4	Frekvence šikany	<i>2x za rok</i>	<i>Různě, podle typu šikany</i>
5	Šikana mezi dětmi	<i>Šikana je častější u chlapců</i>	<i>Šikana je častější u dívek</i>
6	Pomoc šikanovaným	<i>Výchovný poradce, speciální pedagog</i>	<i>Výchovný poradce, minimální preventista, speciální pedagog</i>
7	Ochrana šikanovaných	<i>Metodik prevence, vyučující</i>	<i>Většina vyučujících</i>
8	Preventivní programy	<i>Škola má svůj vlastní program, který je součástí preventivního programu</i>	<i>Minimální preventivní program, preventivní programy v rámci T-klubu</i>
9	Změna ve škole	<i>Děláme vše pro bezpečí žáků</i>	<i>Je nutné vzdělávání učitelů v oblasti kyberšikany</i>

Otázka č. 1: Vyskytuje se na vaší škole šikanování mezi žáky?

K této otázce se vztahuje kód – šikana ve škole (tab. 3)

ZŠ Babice – *U nás dochází pouze k občasnému výskytu šikanování mezi žáky.*

ZŠ Zlín – *Na naší škole se jedná především o náznaky šikanování.*

Otázka č. 2: Pokud ano, na kterém stupni (třídě) nejčastěji?

K této otázce se vztahuje kód – ohrožené třídy (tab. 3)

ZŠ Babice – *Na naší škole dochází k šikanování nejčastěji u žáků II. stupně a to především u starších ročníků 8. a 9. tříd.*

ZŠ Zlín – *U nás je to nejčastěji na II. stupni, jde o 8. a 9. třídu.*

Otázka č. 3: Jaká je nejčastější forma šikanování (fyzická, psychická šikana, kyberšikana atd.)?

K této otázce se vztahuje kód – forma šikany (tab. 3)

ZŠ Babice - *Jako nejčastější forma šikany u nás na škole je zřejmě šikana fyzická.*

ZŠ Zlín – *U nás na škole se jedná o náznaky kyberšikany. (tab. 3)*

Otázka č. 4: Jak často k šikanování mezi dětmi dochází? (každý den, 1x za týden / měsíc, atd.)

K této otázce se vztahuje kód – frekvence šikany (tab. 3)

ZŠ Babice – *Myslím si, že tak 2x za rok.*

ZŠ Zlín – *U nás je to podle typu šikany, asi tak 1x/půl roku, u mírných forem je frekvence častější.*

Otázka č. 5: Šikana se objevuje častěji u chlapců nebo dívek?

K této otázce se vztahuje kód – šikana mezi dětmi (tab. 3)

ZŠ Babice – *Myslím si, že je to častěji mezi chlapci a jedná se o fyzickou šikanu.*

ZŠ Zlín – *Řekla bych, že se jedná nejčastěji o pomluvy u dívek.*

Otázka č. 6: Poskytuje vaše škola nějakou pomoc šikanovaným dětem?

K této otázce se vztahuje kód – pomoc šikanovaným (tab. 3)

ZŠ Babice – *Ano, za pomoci výchovného poradce a speciálního pedagoga, vše v souladu s preventivním programem školy. Máme i schránky důvěry.*

ZŠ Zlín – *Ano poskytuje, jedná se o pomoc výchovného poradce, minimálního preventisty a také speciálního pedagoga. Děti můžou využít i schránku důvěry.*

Otázka č. 7: Myslíte si, že dokážete ochránit žáky před šikanou? Poskytujete rady žákům, co mají dělat, když je někdo začne šikanovat?

K této otázce se vztahuje kód – ochrana šikanovaných (tab. 3)

ZŠ Babice – *Vzhledem k tomu, že se šikana těžko odhaluje, dokážeme své žáky ochránit jen částečně. Rady, jak postupovat v souvislosti se šikanou, poskytuje žákům metodik prevence a vyučující občanské výchovy.*

ZŠ Zlín – *Je těžké zabránit šikaně, ale většina vyučujících na naší škole prošla dvouletým projektem Minimalizace šikany, který je naučil rozpoznávat zárodky šikany a řešit vzniklé situace v samotném počátku.*

Otázka č. 8: Jaké má vaše škola preventivní opatření (programy) proti šikanování?

K této otázce se vztahuje kód – preventivní programy (tab. 3)

ZŠ Babice – *Naše škola má svůj vlastní program, který je součástí preventivního programu.*

ZŠ Zlín - *Máme vypracovaný Minimální preventivní program a zapojujeme žáky do preventivních programů v rámci T-klubu.*

Otázka č. 9: Pokud by to bylo ve Vaší pravomoci, co všechno by jste u Vás na škole změnil/a, aby nedocházelo k šikanování?

K této otázce se vztahuje kód – změna ve škole (tab. 3)

ZŠ Babice - *Snažíme se dělat maximum pro bezpečí všech žáků naší školy.*

ZŠ Zlín - *Naše škola se snaží všemi možnými prostředky předcházet závažným projevům chování mezi žáky, bohužel však např. problém kyberšikany jde za hranice školy. Vzdělávání učitelů v této oblasti považuje škola za zásadní.*

6.2 Ověření hypotéz výzkumu

Při ověření hypotéz výzkumu byl využit test dobré shody chí-kvadrát a bylo vycházeno z dat dotazníkového šetření.

H1. Skutečnost, jaká je míra šikany mezi chlapci a dívkami.

H_0 Míra šikany u chlapců a dívek je stejná.

H_A Míra šikany u chlapců a dívek je rozdílná

Tab. 4 Princip testu dobré shody chí-kvadrát

Agresoři šikany	Pozorovaná četnost P	Očekávaná četnost O	$P - O$	$(P - O)^2$	$\frac{(P - O)^2}{O}$
Dívky	10	12,5	-2,5	6,25	0,5
Chlapci	15	12,5	2,5	6,25	0,5
	$\Sigma 25$	$\Sigma 25$			$\Sigma 1$

O přijetí nebo odmítnutí uvedených hypotéz rozhodneme na základě testování nulové hypotézy. K tomuto účelu se zpravidla vypočítává testové kritérium.

$$\chi^2 = \sum \frac{(P - O)^2}{O}$$

$$\chi^2 = 1$$

Platnost nulové hypotézy ověříme tak, že vypočítanou hodnotu testového kritéria srovnáme s tzv. kritickou hodnotou, kterou najdeme ve statistických tabulkách. Kritickou hodnotu hledáme vždy pro určitou (zvolenou) hladinu významnosti, v tomto případě 0,05 (5%) a určitý stupeň volnosti. Počet stupňů volnosti závisí u testu dobré shody chí-kvadrát na

počtu řádků v tabulce, z níž bylo kritérium chí-kvadrát vypočítáno. V tomto případě máme 1 stupeň volnosti podle tab. 5.

Tab. 5 Určení počtu stupňů volnosti u testu dobré shody chí-kvadrát

Míra šikany	Pozorovaná četnost P
Dívky	Libovolná hodnota
Chlapci	

$\Sigma 25$

Ve statistických tabulkách zjišťujeme, že kritická hodnota chí-kvadrát pro hladinu významnosti 0,05 a 1 stupeň volnosti je $\chi^2_{0,05}(1) = 3,841$

Vypočítaná hodnota testového kritéria $\chi^2 = 1$ je menší než kritická hodnota $\chi^2_{0,05}(1) = 3,841$, a proto **přijímáme nulovou hypotézu, tzn., že míra šikany u chlapců a dívek je stejná.** (Bylo vycházeno z dat dotazníkového šetření – graf 12, 16)

H2. Skutečnost, jaký je výskyt kyberšikany a tradiční šikany na školách.

H_0 Kyberšikana se vyskytuje stejně často jako tradiční šikana.

H_A Výskyt kyberšikany a tradiční šikany je rozdílný .

Tab. 6 Princip testu dobré shody chí-kvadrát

Způsob šikanování	Pozorovaná četnost P	Očekávaná četnost O	$P - O$	$(P - O)^2$	$\frac{(P - O)^2}{O}$
Kyberšikana	3	40	- 37	1369	34,225
Tradiční šikana	77	40	37	1369	34,225
	$\Sigma 80$	$\Sigma 80$			$\Sigma 68,45$

$$\chi^2 = \sum \frac{(P-O)^2}{O}$$

$$\chi^2 = 68,45$$

Tab. 7 Určení počtu stupňů volnosti u testu dobré shody chí-kvadrát

Způsob šikanování	Pozorovaná četnost P
Kyberšikana	Libovolná hodnota
Tradiční šikana	

$\Sigma 80$

$$\chi^2_{0,05}(1) = 3,841$$

Vypočítaná hodnota testového kritéria $\chi^2 = 68,45$ je větší než kritická hodnota $\chi^2_{0,05}(1) = 3,841$, a proto **odmítáme nulovou hypotézu. Přijímáme tedy alternativní hypotézu, tzn., že výskyt tradiční šikany je vyšší než výskyt kyberšikany.** (Tab. 1, 2)

H3. Skutečnost, jaký je výskyt šikany ve škole na vesnici a ve městě.

H_0 V městské základní škole je výskyt šikany stejný jako ve škole na vesnici.

H_A V městské základní škole je výskyt šikany rozdílný oproti škole na vesnici.

Tab. 8 Princip testu dobré shody chí-kvadrát

Prostředí šikany	Pozorovaná četnost P	Očekávaná četnost O	$P - O$	$(P - O)^2$	$\frac{(P - O)^2}{O}$
Vesnice	8	12,5	-4,5	20,25	1,62
Město	17	12,5	4,5	20,25	1,62
	$\Sigma 25$	$\Sigma 25$			$\Sigma 3,24$

$$\chi^2 = \sum \frac{(P-O)^2}{O}$$

$$\chi^2 = 3,24$$

Tab. 9 Určení počtu stupňů volnosti u testu dobré shody chí-kvadrát

Prostředí šikany	Pozorovaná četnost P
Město	Libovolná hodnota
Vesnice	

$\Sigma 25$

$$\chi^2_{0,05}(1) = 3,841$$

Vypočítaná hodnota testového kritéria $\chi^2 = 3,24$ je menší než kritická hodnota $\chi^2_{0,05}(1) = 3,841$, a proto **přijímáme nulovou hypotézu, tzn., že v městské základní škole je výskyt šikany stejný jako ve škole na vesnici.** (Graf 9, 13)

6.3 Shrnutí výzkumného šetření a doporučení pro praxi

Při souhrnu výsledků výzkumu tato diplomová práce vychází z předem stanovených cílů.

Hlavním cílem praktické části této diplomové práce bylo zjištění četnosti výskytu šikany mezi žáky na II. stupni vybraných základních škol. Dalším cílem bylo zjistit, jaké jsou možnosti prevence proti šikanování.

Odpovědi na otázky dílčích cílů výzkumu

1. Jaká je spokojenost žáků v jednotlivých třídách.

K této výzkumné otázce se vztahují otázky z dotazníku č. 2, 3, 4, 5.

Výzkum ukázal, že z 86 dotazovaných dětí (100%), odpovědělo 80 (93%), že bylo ve své třídě spokojeno, naopak 6 dětí (7%) ve své třídě spokojeno nebylo. Všech 86 dětí (100%)

má ve třídě dobrého kamaráda/kamarádku. Je to dáno hlavně tím, že všech 86 dětí zůstalo ve stejné škole jako vloni a 82 dětí (95%) chodí i do stejné třídy jako vloni. *Z výzkumu je patrné, že děti jsou ve svých třídách většinou spokojeny a každé z dětí má ve třídě dobrého kamaráda.* (graf 4,5)

2. Jaké jsou postoje žáků vůči šikaně v jejich okolí.

K této výzkumné otázce se vztahují otázky z dotazníku č. 6, 7, 8.

Z výzkumu je patrné, že 33 respondentů (38%) bylo svědkem šikany v jejich třídě nebo ve škole, naopak 53 respondentů (62%) si šikany vůbec nevšimlo. 8 respondentů (24%) při zjištění šikany upozornilo na tuto skutečnost některého z učitelů, naopak 25 respondentů (76%) o této skutečnosti mlčelo. 9 respondentů (27%) si myslí, že upozornění na šikanu některého z učitelů mělo očekávaný efekt, oproti tomu 24 respondentů (73%) uvedlo, že efekt nebyl žádný. *Postoje žáků vůči šikaně v jejich okolí podle výzkumu ukazují, že děti o šikaně raději mlčí, nemají totiž příliš velkou důvěru ve své učitele. Upozornění na šikanu podle některých dětí nevede ke zlepšení situace.* (graf 6, 7, 8)

3. Jaká je forma a frekvence šikany u žáků v jejich třídě.

K této výzkumné otázce se vztahují otázky z dotazníku č. 9, 10, 11 a z rozhovoru č. 3, 4.

12 respondentů (14%) obou škol uvedlo, že je šikanováno některým ze svých spolužáků. Z těchto dvanácti šikanovaných respondentů, uvedlo 10 (83%), jako nejčastější způsob šikanování v jejich třídě nadávky, 9 respondentů (75%) uvedlo jako další způsob šikany pomluvy a ponižování. Dalším nejčastějším způsobem je posmívání, to uvedlo 5 respondentů (41%). 3 respondenti (25%) na dalším místě šikanování uvedli bití, 2 respondenti (17%) fackování a kyberšikanu a 1 respondent (8%) uvedl jako nejčastější způsob šikany ignorování a rány pěstí. 9 respondentů (75%) uvedlo, že je šikanováno každý týden, 2 respondenti (17%) uvádí, že jsou šikanováni 2x/rok a 1 respondent (8%) je šikanován 1/měsíc. Podle výchovných poradkyň, je u nich na školách nejrozšířenější forma šikanování fyzické šikanování, ale také kyberšikana. Frekvence šikanování není příliš častá, asi 2x/rok, záleží na typu šikany. U mírných forem šikanování je frekvence

častější. Z výzkumu vyplývá, že nejčastější formou šikanování ve třídě jsou nadávky, pomluvy, ponižování a dochází k nim každý týden. (tab. 1, 3., graf 9, 10)

4. Jaká je forma a frekvence šikany u žáků ve škole.

K této výzkumné otázce se vztahují otázky z dotazníku č. 14, 15, 16 a z rozhovoru č. 3, 4.

13 respondentů (15%) obou škol uvedlo, že je šikanováno žáky jejich školy.

Z těchto třinácti šikanovaných žáků, uvedlo 11 (85%) jako nejčastější způsob šikanování v jejich škole ponižování, 9 respondentů (69%) uvedlo jako další způsob šikany nadávky. Dalším nejčastějším způsobem jsou pomluvy, to uvedlo 8 respondentů (62%). 7 respondentů (54%) na dalším místě šikanování uvedli posmívání, 1 respondent (8%) uvedl jako nejčastější způsob šikany ignorování, bití a kyberšikanu. 8 respondentů (62%) je šikanováno každý týden, 3 respondenti (23%) jsou šikanováni 2x za rok a 2 respondenti (15%) se setkávají se šikanou 1/měsíc. Podle výchovných poradkyň, je u nich na školách nejrozšířenější fyzická šikana a stále častěji se objevuje také kyberšikana. Frekvence šikanování není příliš častá, asi 2x/rok, záleží na typu šikany. Z výzkumu je patrné, že mezi nejčastější formou šikanování mezi žáky na škole patří ponižování, nadávky, pomluvy a dochází k nim každý týden. (tab. 2,3., graf 13, 14)

5. Může se žák s problémem šikany svěřit někomu z řad učitelů nebo vedení školy.

K této výzkumné otázce se vztahují otázky z dotazníku č. 19, 20 a z rozhovoru č. 6.

Žáci s problémem šikanování nejvíce žádali o pomoc rodiče, kamarády a ředitele a to konkrétně 5 respondentů (35%), 4 respondenti (29%) požádali o pomoc třídní učitelku, 1 respondent (7%) se obrátil na jiného pracovníka školy a 4 respondentům (29%) s problémem šikany nepomohl nikdo. Nejvíce respondentů postižených šikanou by se svěřilo rodičům, a to konkrétně 9 šikanovaných (43%), 7 respondentů (33%) by se svěřilo svým kamarádům, třídní učitelce by se svěřili 2 respondenti (10%), babičce a dědovi 1 respondent (4%) a 2 respondenti (10%) by o šikaně neřekli nikomu. Podle výchovných poradkyň z obou škol se šikanovaní žáci můžou obrátit s pomocí nejen na výchovného poradce a speciálního pedagoga, ale také na všechny další pedagogy. Šikanovaní žáci by

nejčastěji hledali pomoc u ředitele školy nebo třídní učitelky a se šikanou by se svěřili nejvíce svým rodičům nebo kamarádům. (tab. 3, graf 17, 18.)

6. Jakou pomoc poskytují školy šikanovaným dětem, jaké mají preventivní opatření.

K této výzkumné otázce se vztahují otázky z dotazníku č. 21, 22 a z rozhovoru č. 6, 7, 8, 9.

Na škole v Babicích se problémy se šikanou řeší za pomoci výchovného poradce a speciálního pedagoga v souladu s preventivním programem. Ve škole jsou také umístěny schránky důvěry. Své žáky však před šikanou dokáže škola ochránit jen částečně, protože šikana je velmi často skrytá. Rady, jak postupovat v souvislosti se šikanou, poskytuje žákům metodik prevence a vyučující občanské výchovy. Škola má svůj vlastní program, který je součástí preventivního programu. Podle slov své výchovné poradkyně dělá škola maximum pro bezpečnost všech žáků jejich školy. Na zlínské škole řeší šikanování dětí výchovný poradce, minimální preventista a také speciální pedagog. Škola má také schránku důvěry. Na škole prošla většina vyučujících dvouletým projektem Minimalizace šikany, který je naučil rozpoznávat zárodky šikany a řešit vzniklé situace v samotném počátku. Škola má vypracovaný Minimální preventivní program a zapojuje žáky do preventivních programů v rámci T-klubu. ZŠ ve Zlíně se podle jejich výchovné poradkyně snaží všemi možnými prostředky předcházet závažným projevům chování mezi žáky, bohužel však např. problém kyberšikany jde za hranice školy. Vzdělávání učitelů v této oblasti považuje škola za zásadní.

Podle odpovědí 86 žáků (100%) uvedených škol, jich 50 (58%) důvěřuje své škole v boji proti šikaně, 26 respondentů (30) neví jestli může škole důvěřovat a 10 respondentů (12%) škole nevěří, že dokáže své žáky před šikanou ochránit. 83 respondentů (97%) je dobře informováno o šikaně z řad svých učitelů, pouze 3 respondenti (3%) uvedli, že tomu tak není. *Obě školy dobře informují své žáky o problému šikanování a poskytují šikanovaným dětem kvalifikovanou pomoc, mají své preventivní programy proti šikanování a na škole jsou umístěny schránky důvěry. Většina žáků důvěřuje své škole v boji proti šikaně. (tab. 3., graf 19, 20)*

7. Jaké mají žáci připomínky a doporučení ke své škole.

K této výzkumné otázce se vztahuje otázka z dotazníku č. 23.

Z výzkumu je zřejmé, že z celkového počtu 86 respondentů (100%), by 35 respondentů (40%) nezměnilo ve své škole v souvislosti se šikanováním vůbec nic, 11 respondentů (12%) by zavedlo více přednášek na toto téma, dalších 10 respondentů (12%) by zavedlo na chodbách škol kamery a tresty za šikanu by zpřísnilo rovněž 10 respondentů (12%). Pro větší důvěru k učitelům se hlásí 7 respondentů (8%), 5 respondentů (6%) si myslí, že šikaně nelze zabránit vůbec, 4 respondenti (5%) by rozmístili na více místech školy schránky důvěry a 4 respondenti (5%) by zavedli do škol školní uniformy, zakázali mobilní telefony ve školách a podporovali by dobré vztahy mezi dětmi. *Téměř polovina dětí nemá v souvislosti se šikanou žádné připomínky a doporučení ke své škole, další děti by nejvíce uvítaly ve škole více přednášek na toto téma, zavedly by kamery do škol a zpřísnily tresty za šikanování.* (graf 21)

Problematika šikanování na základních školách v ČR a v zahraničí

Na základních školách je problematika šikanování velmi dobře zmapována několika našimi předními odborníky. Máme k dispozici řadu dílčích šetření (Říčan, 1994) a dvě rozsáhlé studie, mezinárodní (Rážová, Csémy, Provazníková, Sovinová, 1999) a celonárodní (Havlíková, Kolář, 2001). Výskyt šikany na základních školách uváděný v procentech se v těchto rozmanitých výzkumech pohybuje od 11 do 41%. Ve výzkumu záleží na zvolení hranice závažnosti šikany, referenční době, za jak dlouhé období se šikana měří, a dalších kritériích. Je také nutné stanovit, kolik procent šikan je z celkového počtu v počátečním a kolik v pokročilém stadiu. Nicméně pokud bychom pracovali s výsledky, které by odpovídaly spíše přísnějšímu nastavení metody šetření (nebyly by zahrnuty případy signalizující riziko počáteční šikany), potom se počet obětí šikany pohybuje kolem 20%. A jak to vypadá v zahraničí? Podle srovnávací mezinárodní studie (Morita, 2001) je v Anglii šikanováno přibližně 39,4% dětí ve věku 10 – 14 let, v Holandsku 27%, v Norsku 20,8% a Japonsko mělo v této studii nejmenší počet, tj. 13,9% šikanovaných dětí. V USA bylo podle výsledku výzkumu (Fried, S., Fried, P., 1996) zjištěno, že je šikanováno 2,7 milionu dětí a dále se ukázalo, že 160 tisíc žáků nejde do školy kvůli strachu ze šikanování. (Kolář, 2011, s. 22 - 25)

Doporučení pro praxi

Je velmi důležité zvýšit povědomí žáků, ale i učitelského sboru o existenci šikany a agresivního chování v prostředí základních škol. Je důležité zajistit další školení učitelského sboru o problematice šikanování na základních školách, zajistit také další odbornou praktickou a teoretickou přípravu výchovných poradců a speciálních pedagogů v boji proti šikanování. Školy se snaží všemi možnými prostředky předcházet závažným projevům chování mezi žáky, bohužel však například problém kyberšikany jde za hranice školy. Vzdělávání učitelů v této oblasti je zásadní. Je nutné více a cíleně zapojit samotné žáky do aktivního boje proti šikanování a agresi, a také zapojit do boje proti šikaně a agresi ve školním prostředí rodiče svěřených žáků. Spolupráce rodičů a školy je v rámci problematiky šikanování velmi důležitá. Školy by měly zařadit do svých programů i více přednášek na téma šikany. Dalším preventivním opatřením je zavedení kamer na chodby škol a zpřísnění trestů za šikanování. Schránky důvěry, které školy využívají k odhalování problematických jevů mezi žáky, by měly být rozmístěny na více místech tak, aby se děti nemusely bát je využít ke své pomoci. Šikanování ve školách by mohlo omezit zavedení školních uniforem a zákaz používání mobilních telefonů ve školských zařízeních. Velmi důležitým aspektem je posilování dobrých vztahů mezi dětmi.

ZÁVĚR

Hlavním cílem této diplomové práce bylo zjistit četnosti výskytu šikany mezi žáky na II. stupni základních škol v Babicích a ve Zlíně. Dalším cílem bylo zjistit jaké jsou možnosti prevence proti šikanování na těchto školách.

Ve výzkumu této diplomové práce bylo zjištěno, že 12 dětí (14%) z obou základních škol, je šikanováno některým ze svých spolužáků. Jako nejčastější způsoby šikanování v jejich třídě uvedly děti nadávky, pomluvy a ponižování.

Podobná situace je i u šikanování žáků v rámci celé školy, kde 13 dětí (15%) obou základních škol uvedlo, že je šikanováno některými žáky jejich školy. Jako nejčastější způsob šikanování v jejich škole děti opět uvedly ponižování, nadávky a pomluvy.

Ve většině případů šikanovaných dětí se jednalo o počáteční stadium šikany. Asi 85% dětí však problémy se šikanou vůbec nemá, jsou ve svých třídách spokojené a mají ve třídě dobrého kamaráda.

Z hypotéz této diplomové práce bylo zjištěno, že není žádný rozdíl ve výskytu šikany na ZŠ ve městě a na vesnici, výskyt šikany je na těchto školách stejný. Podobně je tomu i u míry výskytu šikany mezi chlapci a děvčaty, agresori se vyskytují jak u chlapců, tak u dívek. Mezi nejčastější formu šikanování patří na těchto školách tradiční šikana, která se vyskytuje oproti předpokladům více než kyberšikana.

Postoje žáků, kteří byli svědky šikany v jejich okolí, ukazují, že děti o šikaně raději mlčí, nemají totiž příliš velkou důvěru ve své učitele. Upozornění na šikanu podle některých dětí nevede ke zlepšení situace. Šikanovaní žáci by ve škole nejčastěji hledali pomoc u ředitele nebo třídní učitelky a se šikanou by se svěřili nejvíce svým rodičům nebo kamarádům.

Z výzkumu dále vyplývá, že obě základní školy dobře informují své žáky o problému šikanování a poskytují šikanovaným dětem kvalifikovanou pomoc. Školy mají vlastní preventivní programy proti šikanování a ve svých prostorách umístěny schránky důvěry pro potřeby dětí. Většina žáků v dotazníkovém šetření uvedla, že důvěřuje své škole v boji proti šikaně.

Téměř polovina dětí nemá v souvislosti se šikanou žádné připomínky a doporučení ke své škole, další děti by nejvíce uvítaly ve škole více přednášek na toto téma, zavedly by kamery do škol a zpřísnily tresty za šikanování. Některé děti by na svých školách rozmístily

schránky důvěry na více místech, aby se nemusely bát je využít ke své pomoci, jiné děti by zavedly školní uniformy a zakázaly mobilní telefony ve školách. Velmi důležitým přáním dětí je posílení dobrých vzájemných vztahů mezi sebou.

Šikanování na základních školách je problém, který bychom rozhodně neměli podceňovat. Je nutné v boji proti šikaně účinně vzdělávat všechny ty, kteří se s ní setkávají. Odborně připravení pedagogové, kvalifikovaní odborníci a dobře informovaní rodiče mohou rozhodujícím způsobem pomoci. Musíme si uvědomit, že účinný boj proti šikanování vyžaduje celkově promyšlený postup nejen na úrovni školy. Škola by měla být místem, kde je naplňováno právo dětí žít v bezpečí a svobodě, tak, aby zde mohla být skutečná dílna lidskosti.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- [1] BAKOŠOVÁ, Zlatica. *Sociálna pedagogika ako životná pomoc*. Univerzita Komenského Bratislava: Public Promotion, 2008. ISBN 978-80-969944-0-3.
- [2] BENDL, Stanislav. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV, 2003. ISBN 80-86642-08-9.
- [3] BOURCET, Stéphane. *Šikana ve škole, na ulici, doma – jak bránit své dítě*. Praha: Albatros, 2006. ISBN 80-00-01552-8.
- [4] FIELDOVÁ, Evelyn. *Jak se bránit šikaně*. Praha: Euromedia Group, 2009. ISBN 978-80-249-1176-2.
- [5] GAJDOŠOVÁ, Eva., HERÉNYIOVÁ, Gabriela. *Rozvíjení emoční inteligence žáků*. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367-115-8.
- [6] GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido, 2000. ISBN 80-85931-79-6.
- [7] HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2.
- [8] CHRÁSKA, Miroslav. *Metody pedagogického výzkumu: Základy kvantitativního výzkumu*. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-1369-4.
- [9] KAŠPÁRKOVÁ, Svatava. *Pedagogická diagnostika třídy a žáka*. Zlín: Univerzita Tomáše Bati, 2009. ISBN 978-80-7318-790-3.
- [10] KOLÁŘ, Michal. *Skrytý svět šikanování ve školách*. Praha: Portál, 1997. ISBN 80-7178-123-1.
- [11] KOLÁŘ, Michal. *Bolest šikanování*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-014-3.
- [12] KOLÁŘ, Michal. *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-871-5.
- [13] LOVASOVÁ, Lenka. *Šikana*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006. ISBN 80-86991-65-2.
- [14] MACHÁČKOVÁ, Pavla. *Kyberšikana: ubližování bez hranic?*. Psychologie dnes, 2007. ISSN 1212-9607.

- [15] MARTÍNEK, Zdeněk. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada Publishing, 2009. ISBN 978-80-247-2310-5.
- [16] ROGERS, Vanessa. *Kyberšikana*. Praha: Portál 2011. ISBN 978-80-7367-984-2.
- [17] ŘÍČAN, Pavel. *Agresivita mezi dětmi: jak dát dětem ve škole pocit bezpečí*. Praha: Portál, 1995. ISBN 80-7178-049-9.
- [18] ŘÍČAN, Pavel., JANOŠOVÁ, Pavlína. *Jak na šikanu*. Praha: Grada Publishing, 2010. ISBN 978-80-247-2991-6.
- [19] ŠPAČEK, Ladislav. *Rodina a škola*. Praha: Portál, 2006. ISSN 0035-7766
- [20] ŠVARŤÍČEK, Roman., ŠEĐOVÁ, Klára a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0.
- [21] VÁGNEROVÁ, Kateřina a kol. *Minimalizace šikany: Praktické rady pro rodiče*. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-611-7.
- [22] VÁGNEROVÁ, Kateřina a kol. *Minimalizace šikany: Praktické rady pro rodiče*. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-912-5.
- [23] VYKOPALOVÁ, Hana. *Sociálně patologické jevy v současné společnosti*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002. ISBN 80-244-0337-4.
- [24] VÁVROVÁ, Petra. *Učitel jako poradce*. Hradec Králové: Gaudeamus, 1999. ISBN 80-7041-159-7.

Elektronické zdroje:

- [25] Šikana a právo. *Trestní oblast* [online]. 2002 [cit. 2013-01-25]. Dostupné z: http://www.sikana.cz/sikana_prav_rozb.html#agresortrcin
- [26] Slovník Wikipedie. *Příčiny agrese* [online]. 2009 [cit. 2013-01-28]. Dostupné z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Sikana>
- [27] Psychologie dnes. *Šikana ve škole* [online]. 2004 [cit. 2013-02-10]. Dostupné z: <http://www.rodina.cz/clanek3981.htm>
- [28] Informační portál Policie ČR. *Lidská práva* [online]. 2010 [cit. 2013-02-20]. Dostupné z: <http://www.policie.cz/clanek/preventivni-informace-sikana.aspx>

- [29] Poradenství PPP Brno. *Šikana a paragrafy* [online]. 2007 [cit. 2013-02-22].
Dostupné z: <http://www.poradenskecentrum.cz/sikana-paragrafy.php>
- [30] Minimalizace šikany. *Stadia šikanování* [online]. 2008 [cit. 2013-02-25].
Dostupné z: <http://www.minimalizacesikany.cz/chci-se-do-zvedet/256>

Právní předpisy:

- [31] Zákon č. 472/2011 Sb., školský zákon, v platném znění.
- [32] Zákon č. 94/1963 Sb., zákon o rodině, v platném znění.
- [33] Zákon č. 359/1999 Sb., zákon o sociálně právní ochraně dětí, v platném znění.
- [34] Zákon č. 200/1990 Sb., zákon o přestupcích, v platném znění.
- [35] Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, v platném znění.

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

Atd. A tak dále

Apod. A podobně

Např. Například

Tj. To je, to jsou

Tzn. To znamená

Tzv. Tak zvané

ZŠ Základní škola

Σ Celkem (průměrná hodnota chlapců a dívek)

SEZNAM GRAFŮ

Graf 1 Složení respondentů dle pohlaví.....	44
Graf 2 Složení respondentů dle tříd	45
Graf 3 Složení respondentů dle věku	45
Graf 4 Návštěvnost respondentů stejné třídy jako vloni	47
Graf 5 Spokojenost respondentů v jejich třídě.....	48
Graf 6 Svědectví o šikaně mezi spolužáky ze třídy nebo ze školy	49
Graf 7 Upozornění na šikanu některého z učitelů.....	49
Graf 8 Úspěšnost oznámení o šikanování některému z učitelů	50
Graf 9 Počet šikanovaných žáků ze strany svých spolužáků ve třídě	50
Graf 10 Frekvence šikanování u dětí postižených šikanou ve třídě.....	52
Graf 11 Počet šikanujících agresorů ve třídě	52
Graf 12 Nejčastější agresori šikanování ve třídě	53
Graf 13 Počet šikanovaných žáků od žáků ze stejné školy.....	53
Graf 14 Frekvence šikanování u dětí postižených šikanou ve škole.....	55
Graf 15 Počet šikanujících agresorů ve škole	55
Graf 16 Nejčastější agresori šikanování ve škole	56
Graf 17 Poskytovatelé pomoci při šikanování	56
Graf 18 Osoby, kterým se můžou žáci se šikanou svěřit	57
Graf 19 Důvěra žáků ve svou školu, jako instituci, která chrání před šikanou.....	58
Graf 20 Informovanost žáků o prevenci vůči šikanování	58
Graf 21 Návrhy změn respondentů proti šikanování v jejich školách	59

SEZNAM TABULEK

Tab. 1 Statistika nejčastějšího způsobu šikanování dětí ve třídě.....	51
Tab. 2 Statistika nejčastějšího způsobu šikanování dětí ve škole.....	54
Tab. 3 Rozhovor o šikanování s výchovnými poradci.....	60
Tab. 4 Princip testu dobré shody chí-kvadrát	63
Tab. 5 Určení počtu stupňů volnosti u testu dobré shody chí-kvadrát.....	64
Tab. 6 Princip testu dobré shody chí-kvadrát	64
Tab. 7 Určení počtu stupňů volnosti u testu dobré shody chí-kvadrát.....	65
Tab. 8 Princip testu dobré shody chí-kvadrát	65
Tab. 9 Určení počtu stupňů volnosti u testu dobré shody chí-kvadrát.....	66

SEZNAM PŘÍLOH

PŘÍLOHA P I: Dotazník

PŘÍLOHA P II: Rozhovor o šikanování s výchovným poradcem

PŘÍLOHA P III: Plakát – Šikana na školách

PŘÍLOHA P I: DOTAZNÍK

Upravený dotazník Michala Koláře. Dotazník o šikanování

Co bys měl/a vědět, než začneš dotazník vyplňovat:

Nejedná se o zkoušení tvých znalostí, ale o dotazník, který se ptá na to, jak se cítíš ve škole, a na to jak fungují vztahy mezi žáky vaší třídy. V dotazníku nejsou správné nebo chybné odpovědi, na všechny otázky znáš odpověď ze své vlastní zkušenosti.

Za šikanování se považuje to, když jeden nebo více žáků úmyslně, většinou opakovaně, ubližuje druhým. Znamená to, že ti někdo, komu se nemůžeš ubránit, dělá, co je ti nepříjemné, co tě ponižuje, nebo to prostě bolí. Strká do tebe, nadává ti, schovává ti věci, bije tě, posílá výhružné SMS nebo e-maily. Ale může ti znepříjemňovat život i jinak. Pomlouvá tě, intrikuje proti tobě, navádí spolužáky, aby s tebou nemluvili a nevšímali si tě.

Za šikanování se nepovažuje, když se poperou dva přibližně stejně silní žáci například kvůli dívce, která se jim oběma líbí.

Šikanování se děje skrytě a my se o něm můžeme dozvědět pozdě nebo vůbec ne. Proto potřebujeme tvou pomoc a prosíme tě, aby jsi vyplnil/a anonymně (tajně) tento dotazník. Tvé odpovědi nám pomohou vytvořit bezpečnější prostředí pro žáky ve školách.

Instrukce:

Na většinu otázek máš dát buď odpověď **ANO** nebo **NE**, odpověď označíš křížkem. Kromě této formy odpovědí na některé z otázek odpovíš jiným způsobem, a to tím, k němuž tě bude otázka sama vyzývat.

Základní informace o tobě:

Třída:

Věk:

1. Jsi: a, chlapec
- b, dívka
2. Chodíš do stejné třídy jako vloni? ano ne
-
3. Byl/a jsi v loňském roce žákem/žákyní této školy?
4. Byl/a jsi ve své třídě rád/a?
5. Měl/a jsi ve třídě dobrého kamaráda/kamarádku?
6. Byl/a jsi někdy svědkem toho, že je šikanován tvůj spolužák jinými spolužáky ze třídy nebo ze školy? ano ne
-
7. Pokud ano, upozornil/a jsi některého z učitelů?
8. Pomohlo to?
9. Šikanoval nebo šikanuje někdo ze třídy tebe?
10. Pokud ano, jak ti ubližoval? ano ne
- a, ignorování
- b, posmívání
- c, pomluvy
- d, ponižování
- e, nadávky
- f, bití
- g, fackování
- i, rány pěstí
- j, jinak (kyberšikana - internet, mobil..)

Vypiš prosím jak:

.....

11. Zamysli se a napiš, jak často jsi byl/a šikanován/a?

(Vyber jednu z možností.)

a, nejméně 2x za rok

b, asi jednou za měsíc

c, téměř každý týden

d, téměř každý den

12. Kolik je těch, kteří ti ubližují?

a, jeden

b, dva

c, tři

d, čtyři

e, pět

f, více než pět

g, většina spolužáků

13. Ti, kteří ti ubližují, jsou hlavně?

(Vyber jednu z možností.)

a, dívky

b, chlapci

c, dívky i chlapci

14. Šikanoval nebo šikanuje tě někdo ze školy?

ano ne

15. Pokud ano, jak ti ubližoval?

ano ne

a, ignorování

b, posmívání

c, pomluvy

d, ponižování

e, nadávky

	ano	ne
f, bití	☐	☐
g, fackování	☐	☐
h, kopání	☐	☐
i, rány pěstí	☐	☐
j, jinak (kyberšikana - internet, mobil..)	☐	☐

Vypiš prosím jak:

.....

16. Zamysli se a napiš, jak často jsi byl/a šikanován/a? Vyber jednu z možností.

- a, nejméně 2x za rok
- b, asi jednou za měsíc
- c, téměř každý týden
- d, téměř každý den

17. Kolik je těch, kteří ti ubližují? Vyber jednu z možností.

- a, jeden
- b, dva
- c, tři
- d, čtyři
- e, pět
- f, více než pět
- g, většina spolužáků

18. Ti, kteří ti ubližují jsou hlavně? Vyber jednu z možností.

- a, dívky
- b, chlapci
- c, dívky i chlapci

19. V případě, že jsi byl/a někdy šikanován/a, kdo ti pomohl?

	ano	ne
a, třídní učitel/ka	☐	☐
b, jiný/á učitel/ka	☐	☐
c, jiný pracovník školy	☐	☐
d, někdo jiný	☐	☐

Napiš kdo:

.....

e, nikdo mi nepomohl	☐	☐

20. V případě, že jsi byl/a šikanován/a, komu ses svěřil/a?

	ano	ne
a, rodiče	☐	☐
b, babička a děda	☐	☐
c, třídní učitel/ka	☐	☐
d, jiný/á učitel/ka	☐	☐
e, kamarád/ka	☐	☐
f, někomu dalšímu	☐	☐

Napiš komu:

.....

g, nikomu jsem se nesvěřil/a	☐	☐

21. Myslíš, že vaše škola dokáže ochránit své žáky před šikanou?

ano	ne	nevím
☐	☐	☐

22. Řekl vám někdo z učitelů, co máte dělat, když vás někdo začne šikanovat?

ano	ne
☐	☐

23. Představ si situaci, že by ses stal/a ředitelem školy a měl/a jsi jeho pravomoci. Co všechno bys v ní změnil/a, aby nedocházelo k šikanování?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Děkujeme ti za tvé odpovědi.

PŘÍLOHA P II: ROZHOVOR

ROZHOVOR O ŠIKANOVÁNÍ S VÝCHOVNÝM PORADCEM

1. Vyskytuje se na vaší škole šikanování mezi žáky?
2. Pokud ano, na kterém stupni (třídě) nejčastěji?
3. Jaká je nejčastější forma šikanování (fyzická, psychická šikana, kyberšikana atd.)?
4. Jak často k šikanování mezi dětmi dochází? (každý den, 1x za týden / měsíc, atd.)
5. Šikana se objevuje častěji u chlapců nebo dívek?
6. Poskytuje vaše škola nějakou pomoc šikanovaným dětem?
7. Myslíte si, že dokážete ochránit žáky před šikanou? Poskytujete rady žákům, co mají dělat, když je někdo začne šikanovat?
8. Jaké má vaše škola preventivní opatření (programy) proti šikanování?
9. Pokud by to bylo ve Vaší pravomoci, co všechno by jste u Vás na škole změnil/a, aby nedocházelo k šikanování?

Děkujeme za rozhovor.

PŘÍLOHA P III: PLAKÁT – ŠIKANA NA ŠKOLÁCH

ŠIKANANA NA ŠKOLÁCH

Šikana na školách představuje velké celospolečenské téma. Její přítomnost na základních školách je alarmující, protože následky si děti s sebou často nesou po celý život.

Co je šikanování?

Šikanování je jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit, ohrožit nebo zastrašovat jiného žáka, případně skupinu žáků. Je to cílené a opakované užití fyzických a psychických útoků jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit.

Co šikanování není?

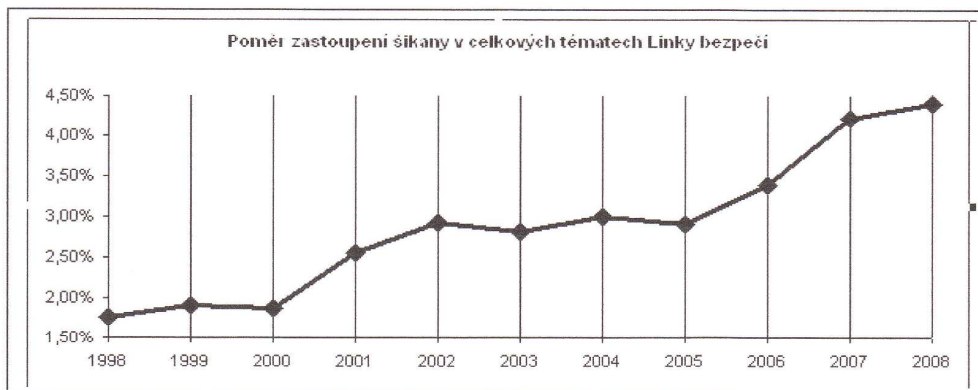
Za šikanování se nepovažuje škádlení a jednorázová agrese. Například, když se poperou dva přibližně stejně silní žáci například kvůli dívce, která se jim líbí oběma, nejde o šikanování, protože tu chybí **nepoměr sil**, kdy oběť se neumí nebo z různých příčin nemůže bránit.

Jak se můžeš bránit?

Obrať se na výchovného poradce šikanování. Může ti nejlépe pomoci, bude ti věřit a neprozradí tě. Svěř se svým rodičům. V případě, že nenajdeš odvahu svěřit se výchovnému poradci ani rodičům, zavolej na Linku bezpečí telefon 800 155 555. Bezplatně můžeš telefonovat z celé republiky. Nepotřebuješ k tomu peníze ani telefonní kartu. Tito lidé ti budou věřit, protože nejsi sám, komu se něco podobného děje.

Níže uvedený graf znázorňuje vývoj hovorů na téma šikana, jak byly v průběhu let 2005 až 2008 zaznamenány na Lince bezpečí.

Meziroční nárůst tohoto problému činí cca 1 procento, což prakticky představuje přes 300 volání. Věk aktérů šikanování klesá a posouvá se z období puberty do období mladšího a staršího školního věku. Nejčastěji volají kvůli šikaně děti ve věku 12 – 15 let, častěji dívky (52,8%) než chlapci (45,8%). U 1,4% nelze přesně určit pohlaví, protože hovory jsou anonymní.

SPOLEČNĚ PROTI ŠIKANĚ!